

INNHOOLD

1	SKAPE OG DELE	3
2	IDEENE	4
	FRIHET FOR ALLE MENNESKER	4
	MANGFOLD	5
	LIKE MULIGHETER	5
	SOLIDARITET	5
	ET SAMFUNN I ØKOLOGISK BALANSE	6
	Å SKAPE OG DELE	6
	DEMOKRATI BETYR FOLKETS STYRE	7
	SOSIALDEMOKRATIET ER GRENSELØST	7
	VI VIL VIDERE	7
3	DEN NORSKE SAMFUNNSMODELLEN	8
	DE ØKONOMISKE UTFORDRINGER	9
	RETTFERDIGE SKATTER OG AVGIFTER	10
	FORNYE OG FORBEDRE OFFENTLIG SEKTOR	10
	VALG OG DEMOKRATI	11
	ARBEID OG ARBEIDSLIV	12
	ET INKLUDERENDE NORGE	13
	LIKESTILLING MELLOM KJØNNENE	14
	URFOLK OG NASJONALE MINORITETER	15
4	SKAPE: UTDANNING OG ARBEID	17
	KVALITETSLØFT I BARNEHAGENE	18
	EN GOD NASJONAL FELLESKOLE	18
	TIDLIG INNSATS I GRUNNSKOLEN	20
	VIDEREGÅENDE OPPLÆRING FOR ALLE	20
	FLERE OG BEDRE LÆRERE	21
	SKOLEFRITIDSORDNINGEN	22
	LIVSLANG LÆRING	23
	KVALITET I HØYERE UTDANNING	23
	FORSKNING I TOPPKLASSE	24
	NÆRINGSPOLITIKK, INDUSTRI OG EIERSKAP	25
	LEVENDE LANDBRUK	27
	EN FISKERI- OG SJØMATNASJON	28
	ET LØFT FOR TRANSPORT OG KOMMUNIKASJON	29
	LEVENDE LOKALSAMFUNN	31
	KLIMAUTFORDRINGENE	32
	KLIMAVENNLIG ENERGI	32
	MILJØ OG NATURVERN	34
5	DELE: VELFERD OG RETTFERDIGHET	36
	OPPVEKST OG FAMILIE	36
	EN HELSETJENESTE I FRONT	38
	FOREBYGGENDE HELSEARBEID OG REHABILITERING	39
	LIKEVERDIG TANNHELSETILBUD	40
	STORSATSING MOT RUSMISBRUK	41
	PLEIE OG OMSORG	42
	AKTIV ALDERDOM	43
	TILGJENGELIGHET OG DELTAKELSE	43
	PENSJON OG TRYGD	44
	SOSIAL RETTFERDIGHET	45
	BOLIG FOR ALLE	45
	KAMP MOT KRIMINALITET	46
6	ENGASJERE: FRIVILLIGHET OG KULTUR	49
	FRIVILLIGHET OG VELFERD	50
	FRITID OG FRIVILLIG INNSATS	50
	KULTURLØFTET	51
	TROS- OG LIVSSYNSMANGFOLD	52

7	VERDEN	54
	SIKKERHET OG FRED	55
	STYRING OG RETTSORDEN	56
	GLOBAL ØKONOMI OG HANDEL.....	57
	KAMP MOT FATTIGDOM	58
	"AID-FOR-TRADE"	59
	RETT TIL ARBEID OG EN LØNN Å LEVE AV	60
	VERDIER OG RETTIGHETER.....	61
	EN NY KLIMAAVTALE	62
	EUROPA OG EU.....	63
	I NORD	64
	FORSVARSUTFORDRINGER	65
	FLYKTNINGER OG INNVANDRING	66

1 Skape og dele

Vår måte å skape, dele og leve på gjør at de fleste av oss har det bra i Norge. Vi har utviklet et av verdens beste velferdssamfunn, samtidig som vi er av de mest innovative og skapende land i verden. Men fortsatt er det mye som kan og bør bli bedre. Noen får ikke det tilbudet de trenger. Andre faller utenfor på forskjellige måter. Det er mye ugjort. Ved å løse de viktigste oppgavene sammen, oppnår vi mer enn om vi søker å løse dem hver for oss.

I perioden 2009–2013 vil Arbeiderpartiet særlig prioritere fem store oppgaver:

Vi vil sikre arbeid til alle

Arbeid til alle er jobb nr. 1 for Arbeiderpartiet. I den internasjonale økonomiske krisen vi er inne i, er vår viktigste jobb å holde arbeidsledigheten lav. Vi må skape for å kunne dele. Vi vil gjøre arbeidslivet mer inkluderende og menneskevennlig, fritt for useriøsitet og sosial dumping. Vi vil unngå et todelt arbeidsmarked. I næringspolitikken vil vi være aktive og nyskapende. Vi trenger et krafttak for vei og bane slik at vi kan reise sikkert og effektivt, og ta hele landet i bruk. For oss er det avgjørende at vi fortsatt skal eie de viktigste naturressursene i fellesskap.

Vi vil satse på kunnskap og kompetanse

Arbeiderpartiet vil gjøre skolen bedre. Flere godt kvalifiserte lærere og flere skoletimer skal bidra til bedre kvalitet og mer kunnskap i skolen. Vi må redusere antallet som slutter på videregående skole. Arbeiderpartiet vil satse på en offentlig fellesskole for alle framfor privatskoler for de få. Vi vil satse mer på forskning og innovasjon, og bidra til at det satses særlig på områder der vi har spesielle fortrinn.

Vi vil ha rettferdig fordeling

Arbeiderpartiet vil redusere forskjeller og bekjempe fattigdom. En viktig kvalitet ved det norske samfunnet, er at forskjellene er mindre her enn i de fleste andre land. Den kvaliteten ønsker vi å videreutvikle. Et rettferdig skattesystem, et arbeidsliv med plass til alle og gode velferdsordninger skal bidra til mer rettferdig fordeling.

Vi vil fornye og forbedre velferden

Arbeiderpartiet vil bygge ut velferdstilbudet, og gjøre helsevesenet bedre. Blir du syk, skal du vite at du får den beste behandlingen så raskt som mulig. Trenger du omsorg, skal du få den hjelpen du trenger. Vi må få sykehusene, omsorgen og andre kommunale tjenester til å fungere bedre sammen, slik at folk får det beste tilbudet. Det må bli slutt på at pasienter og omsorgstrengende blir "kasteballer" i det offentlige systemet.

Vi vil ha et samfunn i økologisk balanse

Vi trenger fellesskapet for å sikre våre viktigste velferdsgoder: Ren luft, rent hav og en natur i balanse. Vi skal møte utfordringene med kraftigere virkemidler og større innsats. Norge skal ta betydelig ansvar både hjemme og ute. Klimautfordringene må møtes på alle samfunnsområder, både lokalt, nasjonalt og internasjonalt.

Vi vil føre en politikk for å skape verdier og for å dele rettferdig, og ber om støtte fra alle som ønsker å fornye og forbedre Norge på fellesskapets grunn.

2 Ideene

1. Arbeiderpartiets visjon er en rettferdig verden uten fattigdom, i fred og i økologisk balanse, der menneskene er frie, likestilte og har innflytelse på sine livsvilkår. Alle mennesker er unike, uerstattelige og like mye verdt. Hver og en av oss skal kunne virkeliggjøre drømmen om et godt liv. Ikke for noen få, ikke flertallet, men alle. Arbeiderpartiets mål og verdigrunnlag skal avspeiles i konkrete handlinger.

2. Sosialdemokratiet er den retning som kan virkeliggjøre dette målet. Det moderne sosialdemokrati bygger på et sosialt, demokratisk, humanistisk og samfunnskritisk grunnlag. Sosialdemokratiet innebærer at viktige samfunnsoppgaver løses i fellesskap. Vi vil ha et samfunn med frihet og like muligheter for alle. Vi vil ha et samfunn som tar vare på dem som ikke klarer seg på egen hånd. Solidaritet er en forutsetning for å kunne skape et slikt samfunn.

Frihet for alle mennesker

3. Alle mennesker søker frihet. Frihet for den enkelte henger sammen med frihet for alle. For Arbeiderpartiet er frihet et overordnet mål. Dette forutsetter rettigheter for alle. Stemmerett, yringsfrihet og rettssikkerhet er forutsetninger for frihet.

4. Frihet handler også om mulighet til å ta sine ressurser i bruk og realisere personlige mål og drømmer. Urettferdighet, store forskjeller og negativ sosial arv gir ufrihet. For Arbeiderpartiet er det et mål å fjerne ufrihet. Dette krever fellesskapsløsninger. Fellesskapet er til for å sikre enkeltmennesket trygghet og samtidig større personlig frihet enn det vi klarer en og en.

5. Kamp for frihet og individuelt mangfold er ikke en kamp for egoisme, eller å skape ufrihet for andre. Frihet betyr også å slippe til andre, å gi andre frihet. Frihet gir muligheter, men innebærer ansvar. Rettigheter balanseres av plikter. Alle mennesker har et ansvar – både for seg selv, for andre og for fellesskapet.

Mangfold

6. Frihet krever toleranse for ulikheter og mangfold. Det er grunnleggende positivt at mennesker velger, tenker og framstår forskjellig. Derfor vil vi særskilt sikre minoriteters rettigheter.

7. Arbeiderpartiet mener det er grunnleggende positivt at Norge er blitt mer flerkulturelt. Vi vil at grupper og individer med annen kulturbakgrunn skal ha de samme muligheter, rettigheter, plikter og ansvar som flertallet. Alle skal være med på å forme dagens og framtidens Norge.

Like muligheter

8. Alle mennesker er enestående. Alle har krav på å få de samme muligheter til å utvikle seg, utnytte sine evner og leve sine liv, uavhengig av kjønn, sosial bakgrunn, funksjonsevne, religion, seksuell orientering, etnisk tilhørighet eller alder. Å gi alle like muligheter er en nødvendig forutsetning for frihet for alle.

9. Norge har kommet langt når det gjelder å gi alle mulighet for utdanning, helsetjenester og velferdsytelser. Ordningene vi har, er universelle. Det har bidratt til å gjøre Norge til et av de landene i verden med minst forskjeller, og med stor frihet. Vårt valg av universelle velferdsløsninger skyldes at vi mener de skal være for alle, ikke bare noen få. Det har i seg selv verdi, fordi alle inkluderes og får noe tilbake for det de betaler inn til fellesskapet. Arbeiderpartiet vil bygge videre på universelle løsninger, og gi disse en kvalitet som gjør dem attraktive for alle.

10. Like muligheter innebærer mer enn valgfrihet og formelt lik adgang til velferdsgoder. Det innebærer at alle kan vite at de får gode muligheter til personlig utvikling, uavhengig av sosialt utgangspunkt. Muligheter handler om å anspore den enkelte til å ta seg selv i bruk til beste for både individet og samfunnet. Hvis samfunnet organiseres med sperrer og stengsler, hvis skolene og arbeidslivet organiseres slik at menneskene ikke får brukt sine evner, vil den enkeltes liv bli fattigere, og samfunnet vil tape.

11. Vi har forskjellig utgangspunkt. Noen trenger mer støtte enn andre for reelt å kunne ha like muligheter. Personer med nedsatt funksjonsevne erfarer ofte barrierer og trenger tilrettelegging for å ha like muligheter. Mange møter diskriminering i arbeidslivet på grunn av kjønn, alder eller etnisk tilhørighet. Andre sliter med sykdom og stress. Arbeiderpartiet vil aktivt bekjempe diskriminering. For Arbeiderpartiet er det et samfunnsansvar å gi ekstra støtte for å motvirke og oppveie for systematiske forskjeller.

Solidaritet

12. Selv de sterkeste kan trenge hjelp. Ingen klarer seg helt alene. Solidaritet er vilje til samhold og uttrykk for ansvarsfølelse. Solidaritet er en forutsetning for frihet. Solidaritet er grenseløst, og omfatter nålevende og framtidig generasjoner.

13. Et solidarisk samfunn tar vare på dem som trenger hjelp, men det handler også om å løse oppgaver i fellesskap. I et moderne samfunn er et omfattende offentlig ansvar for – og finansiering av – fellesoppgaver et uttrykk for solidaritet. Vi vil fastholde en solidarisk

finansiering av grunnleggende velferdsgoder, og et progressivt skattesystem som sikrer økonomisk omfordeling.

14. Prioritering av skattelette til de rikeste framfor velferd, samt sterkere vekt på privatisering og kommersielle løsninger truer fellesskapsløsningene. Vårt menneskesyn tar ikke utgangspunkt i at egoisme er menneskenes viktigste drivkraft. Vi tror samarbeid er en viktigere forutsetning for utvikling enn konkurranse. Vi ønsker ikke å gjøre menneskelige relasjoner til markeder.

15. Samfunnet vil få flere og mer ressurssterke eldre mennesker og færre yrkesaktive yngre mennesker. Dette krever at unge arbeidstakere må vise solidaritet med eldre, og at de eldre må være solidariske med barn, unge og barnefamilier.

Et samfunn i økologisk balanse

16. Solidaritet med kommende generasjoner innebærer at vi ikke påfører dem som kommer etter oss sosiale, økonomiske eller miljømessige problemer. Arbeiderpartiet vil ikke gi videre et samfunn som er forgjeldet, urettferdig, forurenset eller fattig på natur. Føre-var-prinsippet er derfor grunnleggende for Arbeiderpartiet.

17. De menneskeskapte klimaendringene er sammen med fattigdommen vår tids største utfordring. Det er en global utfordring som krever globale løsninger gjennom internasjonale organisasjoner som FN og EU. Norge skal ha en sentral rolle i dette arbeidet. Samtidig må vi handle nasjonalt og lokalt.

Klimautfordringene krever sosialdemokratiske fellesskapsløsninger. Det setter vår solidaritet på en stor prøve – verdens fattige land og mennesker vil bli hardest rammet. Det krever at vi gjør en stor innsats ute og en stor innsats hjemme.

Å skape og dele

18. Arbeid er en kilde til skapende innsats og utfoldelse, til egenutvikling og fellesskap med andre. Arbeiderpartiet vil ha et variert arbeidsliv som gir rom for ulike anlegg og egenskaper. Det oppnås ikke hvis snever effektivitetstenking settes over hensynet til mennesker. Alt nyttig arbeid er verdiskaping. Dette gjelder i det offentlige og i privat sektor, hjemmemarkedsrettet så vel som eksportrettet virksomhet, produksjon av tjenester like mye som av varer, ulønnet arbeid like mye som lønnet. Det avgjørende er at det oppfyller behov i samfunnet.

19. Vi ønsker en åpen økonomi med samfunnsbevisste aktører og et aktivt statlig engasjement. Vi vil legge til rette for private næringsaktører, med gode rammebetingelser og forutsigbarhet. Men samfunnsmessige mål er overordnet de bedriftsøkonomiske. For å nå politiske mål vil vi derfor bruke offentlige styringsredskaper som internasjonale avtaleverk, lover og forskrifter, støtteordninger, konsesjoner, reguleringer og offentlig kjøp, drift og eierskap der det er nødvendig. Vi ønsker et samspill mellom næringsliv, partene i arbeidslivet, forskere og det offentlige for å utvikle en aktiv norsk næringspolitikk.

20. Verdier må skapes, og de må deles rettferdig. Skaping og deling er gjensidig forsterkende og avhengige av hverandre: Verdiskaping og produksjon er en forutsetning for å kunne fordele. Samtidig vil rettferdig fordeling og gode velferdstjenester bidra til økt produktivitet. De mest utbygde velferdssamfunn er derfor også blant de mest produktive. Arbeiderpartiet vil i årene framover ta ut økt produktivitet i tid framfor økt materiell velstand.

21. Det er en egenverdi at vi har bosetting og ulike typer næringsvirksomhet i alle deler av landet. Det er et samfunnsansvar å sikre dette.

Demokrati betyr folkets styre

22. Det enkelte menneskets innflytelse på egen tilværelse og samfunnets utvikling, er en grunnleggende verdi. Allmenn stemmerett, frie valg, flertallsstyre, sikring av minoriteters rettigheter og respekt for menneskerettighetene er nødvendige, men ikke tilstrekkelige forutsetninger for demokrati. Vi vil utvikle demokrati og innflytelse for den enkelte i alle deler av samfunns- og arbeidslivet.

23. Demokrati innebærer plikter og rettigheter for alle. Vi har rett til å delta og plikt til å bidra i det demokratiske og sosiale liv. Vi har rett og plikt til å skape vår egen hverdag, til å bidra overfor andre og til samfunnets utvikling. Det er grenser for hvilke oppgaver som er et anliggende for fellesskapet. Det er oppgaver og utfordringer som er den enkeltes ansvar, og som bare løses ved at den enkelte tar dette personlige ansvaret. Alle har også et egenansvar for at egne valg og handlinger er etisk forsvarlige. Fellesskapet må bidra til å gi den enkelte forutsetninger for å ta dette ansvaret.

24. Aktiv demokratisk deltakelse forutsetter adgang til kunnskap, innsikt og ferdigheter som fremmer den enkeltes verdiorientering, kjennskap til beslutningsprosesser og samfunnsforhold. Utdanningssystemet må, sammen med folkeopplysningsinstitusjoner, bidra til å sikre at alle kan søke slik informasjon, og samtidig kan forholde seg kritisk til den.

Sosialdemokratiet er grenseløst

25. Arbeiderpartiets grunnleggende ideer om frihet, solidaritet og like muligheter stopper ikke ved landegrensene. Vi ønsker et globalt velferdssamfunn tuftet på aktive stater der alle mennesker har sosial sikkerhet basert på rettferdighet, der alle har rett til arbeid, mulighet til å forsørge seg og sine, og der alle har organisasjonsfrihet og anledning til å delta aktivt i den demokratiske prosessen. Sammen med søsterpartier og meningsfeller over hele verden vil vi arbeide for et internasjonalt samfunn som er preget av disse ideene, og vi ønsker å bidra til at Europa går fremst i dette arbeidet.

26. Arbeiderpartiet ønsker overnasjonale løsninger på overnasjonale utfordringer. Vi vil ha et internasjonalt samfunn som er handlekraftig, og internasjonale regler som gjelder for alle land. Det er ikke et indre anliggende for stater om mennesker utsettes for overgrep. Vi vil bygge videre på folkeretten, og ønsker FN i ledelsen av et internasjonalt samarbeid basert på rettsprinsipper og representative, effektive institusjoner. Et slikt system må ha sanksjonsmuligheter, slik at det kan stille makt bak sine krav.

Vi vil videre

27. Norge er helt annerledes enn det samfunnet vi hadde da arbeiderbevegelsen startet sitt arbeid. En sterk faglig og politisk arbeiderbevegelse har sikret demokratiske reformer og rettferdig fordeling. Vi er stolte over det vi har bidratt til. Men vi er ikke fornøyde. Arbeiderpartiet er et samfunnskritisk parti, som vil fortsette å bidra til å forandre det norske samfunnet på viktige områder. Samtidig vil vi bevare og videreutvikle det som bidrar til å gi den enkelte frihet og alle de samme muligheter til å leve det liv de ønsker. Å nå våre mål krever vilje til politisk styring. Det krever at fellesskapet legger premissene for samfunnsutviklingen, og ikke overlater det til markedet. Arbeiderpartiet har en slik vilje, og vi vil bruke den til å møte samfunnets utfordringer – både de som er her nå og de som kommer. De øvrige kapitler i dette programmet handler om hvordan vi vil gjøre dette.

3 Den norske samfunnsmodellen

Den norske samfunnsmodellen er unik. Den skiller oss fra de fleste andre land. I Norge er vi med i et solidarisk spleiselag som sikrer alle velferd, omsorg, helse og utdanning. Folketrygden gir oss en lønn å leve av ved sykdom, arbeidsledighet og som pensjonister.

Vårt næringsliv er av de fremste i verden på mange områder. Vi har et velorganisert arbeids- og næringsliv med sterke arbeidslivsorganisasjoner og med staten som aktiv tredjepart. Arbeidslivet er preget av samarbeid og gjensidig respekt. Vi har høy yrkesdeltakelse, og høyere blant kvinner enn i mange andre land. Og vi har lav arbeidsledighet.

Gjennom et betydelig offentlig eierskap sikres våre langsiktige økonomiske interesser og kontroll over våre naturressurser. Vi har utstrakt handel med andre land, og er i forhold til folketallet blant de største bidragsytere til humanitær innsats og utvikling i den tredje verden.

Denne modellen gjør at vi er i toppsjiktet internasjonalt når det gjelder å kombinere jevn inntektsfordeling, velferd for alle, konkurranseevne og nyskaping. Vår viktigste oppgave framover er å sikre og videreutvikle denne samfunnsmodellen, og finne ut hvordan vi kan ruste den til å møte framtidens utfordringer. Også framover skal vår samfunnsorganisering være vårt viktigste internasjonale fortrinn.

De økonomiske utfordringer

Få andre land har så store muligheter som Norge. Vi er rike på naturressurser, har kompetent arbeidskraft, stabile samfunnsforhold, høyt velferdsnivå og store finansielle ressurser. Arbeiderpartiet vil utnytte disse mulighetene. Vi skal fremme verdiskaping i hele Norge. Vi skal ha et samfunn hvor folk får hjelp når de trenger det, men hvor det også stilles krav om deltakelse og bidrag. Vi skal bygge ut velferden, og vi skal føre en økonomisk politikk som sikrer næringslivets konkurransevne, slik at vi kan opprettholde verdiskaping også på lang sikt.

Likevel er det utfordringer ved å finansiere framtidens velferdssamfunn. Befolkningssammensetningen endres, slik at det blir stadig færre yrkesaktive som skal finansiere inntektene til stadig flere som mottar trygd eller pensjon. Vi lever lenger, og forventningene til offentlige tjenester øker i takt med den private velstandsutviklingen. Derfor er det viktig sammen med partene i arbeidslivet å diskutere hvordan industrien kan være konkurransedyktig, samtidig som vi sikrer at det er et godt forhold mellom offentlige tjenester og privat forbruk. For Arbeiderpartiet er det viktig at de store oljeinntektene fordeles rettferdig mellom og gjennom flere generasjoner. Reformen og nye tiltak skal gjennomføres innenfor ansvarlige økonomiske rammer i de årlige budsjetter.

Dette programmet inneholder målsettinger for de neste fire årene. Hvor langt vi kommer i å gjennomføre disse målsettingene avhenger både av den økonomiske utviklingen og av hvordan Stortinget blir sammensatt ved valget.

Finansmarkedene og finansinstitusjonene utgjør en viktig infrastruktur for økonomien, og er viktig for at sparemidler effektivt kan bli kanalisert til investeringer. Den internasjonale finanskrisen har bekreftet at markedet ikke kan styre seg selv. Det er nødvendig med politisk styring gjennom reguleringer som kan forebygge kriser, og som kan sikre tillit, demokratisk innsyn og forbrukerinteresser. Arbeiderpartiet legger vekt på å ha helhetlige reguleringer av finansmarkedet og å sikre et sterkt kredittilsyn med myndighet og kapasitet til å overvåke hele finanssektoren. Gjennom kapitalkrav og ulike sikringsordninger vil vi sikre innskytterne og bidra til stabilitet for norske banker. Gjennom statlig deleierskap i DNB Nor vil vi sikre nasjonal forankring av vår største bank. Gjennom regulering av kundenes rettigheter, krav til informasjon og til ulike finansprodukter skal det legges til rette for rettferdig konkurranse som ivaretar hensynet til lånekundene og de som vil plassere sparepenger.

Arbeiderpartiet mener pensjonsfondets forvaltning av fellesskapets midler fortsatt skal skje med sikte på å oppnå høyest mulig avkastning innenfor en moderat risiko. I tillegg til å ta markedshensyn må investeringene ta etiske hensyn. Vi har et viktig ansvar for å bruke eierskapet til å påvirke markeder i en etisk forsvarlig retning. Eierskapet i selskapene fondet er investert i, må utøves med sikte på å fremme en ansvarlig opptreden som respekterer menneskerettigheter og miljø. Arbeiderpartiet vil fortsette arbeidet med å utvikle de etiske retningslinjene for Statens pensjonsfond – Utland.

Arbeiderpartiet vil arbeide for at pensjonsfondet kan investere innenfor miljø og bærekraftig vekst i framvoksende markeder. Et eget investeringsprogram innen miljøområdet vil være et viktig virkemiddel. I tillegg bør satsingen på klimaspørsmål i Norges Bank styrkes, og det bør utredes hvordan klimautfordringene kan påvirke de finansielle markedene og hvordan investorer bør handle ut fra dette. Målet bør være at pensjonsfondet skal bli blant de ledende fondene i verden innenfor dette området.

Statens pensjonsfond – Innland er en viktig kilde for kapitaltilgang til norsk næringsliv. Fondet må forvaltes i et langsiktig perspektiv med sikte på stabil tilgang på kapital.

Arbeiderpartiet vil:

- ha et inntektspolitisk samarbeid og en økonomisk politikk som sikrer arbeid til alle.
- følge handlingsregelen for en forsvarlig bruk av oljepenger.
- bruke penger slik at det bidrar til å utjevne svingninger i økonomien.
- sette ned et utvalg som skal gjennomgå årsakene til finanskrisen.
- gjennomføre de tiltak som er nødvendig for å sikre et stabilt og fungerende finansmarked.
- stille etiske krav til forvaltning av statlig kapital.

Rettferdige skatter og avgifter

Velferdssamfunnet er et spleiselag. Arbeiderpartiet vil ha et skatte- og avgiftssystem som gir stabile inntekter til fellesskapet, fremmer sysselsetting, rettferdig fordeling og et bedre miljø, og som bidrar til å opprettholde arbeidsplasser og bosetting i distriktene. Vi må ha et skattenivå som gjør det mulig å finansiere gode velferdstjenester, samtidig som det oppfattes som rimelig og rettferdig.

De som har høye inntekter og store formuer betaler en større andel av inntekten sin i skatt enn de som har mindre. Vi trenger et bredt grunnlag for beskatning uten hull og unntak. Skattenivået totalt sett er ikke økt i forhold til 2004, men vi har omfordelt ved at de som har høyere inntekter og store formuer betaler mer, mens de som har lite betaler mindre skatt. Denne utviklingen vil vi fortsette.

Hensiktsmessig bruk av skatter og avgifter kan gi betydelige positive klimamessige gevinster. Arbeiderpartiet vil søke skatte- og avgiftsmessige virkemidler som kan bidra på en mest mulig kostnadseffektiv måte til miljøvennlig økonomisk utvikling.

Arbeiderpartiet vil:

- holde de samlede skattene og avgiftene på samme nivå som i dag.
- ha en grundig evaluering av skattereformen av 2006, med særlig blick på fordelingsvirkningene.
- opprettholde formueskatten, men gjøre den mer rettferdig.
- ha stabile og konkurransedyktige skattemessige rammevilkår for næringslivet.
- forsere arbeidet med grønn skatteveksling.
- styrke arbeidet for å hindre svart økonomi og skatteunndragelser både nasjonalt og internasjonalt.
- arbeide internasjonalt mot skattekonkurranse.

Fornye og forbedre offentlig sektor

Offentlig sektor er til for innbyggerne. Den skal gi oss alle gode tjenester, valgfrihet og medbestemmelse. En sterk og god offentlig sektor er en forutsetning for utjevning og like vilkår for alle. For oss er det viktig å fornye og omstille offentlig virksomhet slik at den blir mer effektiv og bedre for brukerne. De ansatte er vår viktigste ressurs for å få dette til.

På kjerneområder som helse, skole og eldreomsorg skal det være gode offentlige tilbud som omfatter alle. Hvordan vi organiserer dette tilbudet, avhenger av hva som er best for innbyggerne. Grunnleggende velferdstjenester skal ikke privatiseres eller kommersialiseres. Ideelle aktører må få gode vilkår til å utføre tjenester på vegne av det offentlige. Kommunene og fylkeskommunene står for mesteparten av de offentlige velferdsytelsene i

Norge. Når vi vil styrke velferden, må vi styrke kommunene. Arbeiderpartiet mener det må være klar sammenheng mellom statlige velferdsambisjoner og kommunenes yteevne.

Utfordringene med å få til en god og effektiv produksjon av tjenester i offentlig sektor vil øke i årene framover, fordi vi vil få flere eldre og høyere krav til kvalitet og tilgjengelighet. I tillegg til å satse på de ansattes kompetanse, er det nødvendig å få til en sterkere satsing på teknologiutvikling og utnytting av beste praksis.

Arbeiderpartiet vil:

- fornye offentlig sektor ved å tilby bedre kvalitet, økt tilgjengelighet, større valgfrihet, større innflytelse, bedre samordning og kortere behandlingstid.
- styrke samarbeidet med frivillig og ideell virksomhet i velferdstilbudet.
- satse på etter- og videreutdanning av offentlig ansatte.
- at nye statlige pålegg eller reformer til kommunene fullfinansieres.
- opprettholde Forbrukerrådet.
- stille krav om forhold som etikk, antall lærlinger, arbeidstakerrettigheter og klimasertifisering ved offentlige innkjøp og anbud, og sikre at konkurransen er reell.
- effektivisere rapporteringssystemer innen offentlig sektor for å frigjøre tid til tjenesteproduksjon.
- styrke lederkompetansen i det offentlige gjennom blant annet god rekruttering, lederevaluering, kompetanseprogram og økt bruk av åremål.
- at IT-løsninger i offentlig sektor i større grad skal basere seg på åpne standarder.

Valg og demokrati

Arbeiderpartiet mener at den enkelte skal bestemme over egen hverdag. Dette handler om å stemme ved valg, men også om innflytelse på arbeidsplassen, i nærmiljøet, på skolen og i møte med det offentlige. Arbeiderpartiet vil bygge ut demokratiet på flere arenaer, og legge til rette for valgfrihet og medbestemmelse. Bedriftsdemokratiet må utvides, og rett til medbestemmelse på arbeidsplassen må styrkes gjennom lov- og avtaleverket.

Lav valgdeltakelse er et stort demokratisk problem. I Norge er dette problemet størst ved kommune- og fylkestingsvalg. Arbeiderpartiet mener det er et viktig politisk mål å øke valgdeltakelsen. Det betyr at vi må bidra til at det lokale selvstyret oppleves betydningsfullt, og at forskjellen mellom partiene er tydelige også lokalt. Vi må også sørge for at det er enkelt å få avgitt sin stemme ved valg.

Viktige diskusjoner om store og små samfunnsspørsmål foregår i mediene hver dag. Det stiller store krav til mangfold, åpenhet, integritet, kunnskap og profesjonalitet. Derfor er det et viktig demokratisk krav å ivareta et mangfold av verdisyn og eierskap i mediene.

Arbeiderpartiet vil:

- gjennomføre tiltak som øker innflytelsen til elevene i skolen og til brukere av offentlige tjenester.
- styrke den reelle medvirkningen for de ansatte, tillitsvalgte og organisasjonene i arbeidslivet for å sikre arbeidsmiljøet og virksomhetenes utvikling.
- øke tilgjengeligheten for forhåndsstemming, og gi større mulighet til å avgi stemme ved offentlige institusjoner som sykehus, omsorgsboliger, høyere utdanningsinstitusjoner og videregående skoler.
- avskaffe prøveordningen med direkte ordførervalg.

- endre Grunnloven, slik at Stortinget skal gi tiltredende regjeringer uttrykkelig tillit (investitur), og slik at Regjeringen gis mulighet til oppløsningsrett og å utlyse nyvalg.
- videreføre og øke pressestøtten.
- styrke NRK som allmennkringkaster og beholde lisensfinansieringen.
- arbeide for å forenkle stemmegivningen, og gjennomføre forsøk med elektronisk valg.

Arbeid og arbeidsliv

For Arbeiderpartiet er arbeid til alle jobb nummer 1. Økonomisk politikk, næringspolitikk, distriktpolitikk og arbeids- og velferdspolitikk må sammen bidra til at alle har en jobb å gå til. Dagpengeordningen og andre ordninger som skal trygge arbeidstakerne ved ledighet, skal være gode.

Arbeidslivet skal ha plass til alle. Alle skal kunne leve av sitt arbeid og ha en anstendig lønn. Arbeiderpartiet vil gjøre det lettere å komme inn i arbeidslivet og gjøre det vanskeligere å støte folk ut. Vi vil forebygge sykefravær og gjøre det lettere for mennesker med nedsatt funksjonsevne eller redusert arbeidsevne å komme inn i arbeidslivet. Arbeidsrettede tiltak skal være et viktig virkemiddel for å holde folk i arbeid. Vi vil oppmuntre til mangfold, og bekjempe all diskriminering i arbeidslivet. Offentlig sektor har et særlig ansvar for å vise vei.

Arbeiderpartiet vil styrke arbeidstakernes rettigheter, og verne om arbeidstakernes helse, trygghet og velferd. Innsatsen for å sikre et godt arbeidsmiljø må styrkes både nasjonalt og i den enkelte virksomhet. Arbeiderpartiet vil bekjempe sosial dumping. Sosial dumping er uverdigg for de arbeidstakerne som rammes, samtidig som det gir useriøse bedrifter konkurransefordeler og derfor truer arbeidsplassene og lønns- og arbeidsvilkårene i de seriøse bedriftene. Vi vil intensivere kampen mot sosial dumping – også i typiske kvinneyrker.

NAV skal være et slagkraftig verktøy for å sikre at inngangen til arbeidsmarkedet blir enklere og faren for utstøting mindre. Tidlig inngrep, skreddersydde opplegg og fokus på den enkeltes kompetanse for framtidig jobb, er viktige rettesnorer i møtet mellom NAV og brukerne. Vi vil ha en aktiv arbeidsmarkedspolitikk og et betydelig nivå på arbeidsmarkedstiltak, slik at utsatte grupper kan få varig fotfeste i arbeidsmarkedet.

Et arbeidsliv med sterke organisasjoner på arbeidstaker- og arbeidsgiversiden er det beste vernet for arbeidstakerrettigheter og mot useriøsitet og sosial dumping i arbeidslivet. Organisasjonene spiller også lokalt en avgjørende rolle for utviklingen av arbeidslivet og verdiskapingen.

Økt produktivitet har tradisjonelt blitt tatt ut i økt kjøpekraft og materiell levestandard. For flertallet i den vestlige verden er ikke vekst i materielt forbruk like viktig for vår livskvalitet som tidligere. Partene i arbeidslivet bør derfor legge til rette for at økt produktivitet bør kunne tas ut på andre måter, for eksempel gjennom kortere arbeidstid, mer ferie, bedre permisjonsordninger eller økt etterutdanning.

Arbeiderpartiet vil:

- opprettholde arbeidstakernes rettigheter i sykelønnsordningen.
- styrke oppfølgingen av avtalen om inkluderende arbeidsliv (IA-avtalen).
- ha et høyt nivå på arbeidsmarkedstiltak.
- satse på særskilt oppfølging av utsatte grupper på arbeidsmarkedet, herunder langtidsledige, personer med nedsatt funksjonsevne og innvandrerkvinner.

- bruke trygd som lønnstilskudd for å få folk i arbeid.
- ha gunstige finansieringsordninger for å dekke behovet for varig tilrettelagte arbeidsplasser.
- styrke arbeidsrettede tiltak og sikre forutsigbare og stabile rammebetingelser for vekst- og attføringsbedriftene.
- styrke ansattes rett til vern av personlig integritet i arbeidsforhold.
- forenkle og effektivisere godkjenningsprosedyrer for utdanning tatt i utlandet.
- skjerpe innsatsen for et godt arbeidsmiljø både nasjonalt og i den enkelte virksomhet.
- styrke Arbeidstilsynet.
- innføre solidaransvar for lønn i hele kontraktskjeden der lønnsnivået i tariffavtale er allmenngjort.
- sikre muligheten for kompetanseheving/opplæring i forbindelse med permitteringer.
- gjennomføre og styrke felleskontroller fra offentlige myndigheter for å forebygge brann, trygdemisbruk, sosial dumping, skatteunndragelser, ulovlig alkoholomsetning og andre straffbare forhold.
- redusere ufrivillig deltidsarbeid i offentlige virksomheter. Gjennom samarbeid med arbeidstakernes organisasjoner arbeide for å finne løsninger som har som mål å avskaffe uønsket deltidsarbeid.
- at staten skal gjennomgå sin ansettelsespolitikk for å redusere bruk av midlertidig ansatte.
- gå inn for reformer som gir arbeidstakerne mer tid til omsorg for sine barn og sine eldre, og redusert arbeidstid for enkelte arbeidstakere.

Et inkluderende Norge

En annen viktig bærebjelke i den norske modellen, er at alle skal med. Derfor må vi bygge ned barrierene for deltakelse. Alle skal ha de samme rettigheter, plikter og muligheter uavhengig av etnisk bakgrunn, kjønn, funksjonsevne, religion eller seksuell legning. Det betyr at vi må bidra til økt aksept for at folk kan være ulike. Infrastrukturen i samfunnet må være universelt utformet, slik at den er tilgjengelig for alle og i alle faser av livet

Arbeiderpartiet mener at inkludering ikke er politikk for spesielle grupper, men for alle i Norge. Vi setter toleranse og respekt for andre høyt, og vil respektere og legge til rette for individers og gruppers spesielle behov. Vi vil arbeide for at nedsatt funksjonsevne ikke skal sette begrensninger for folks mulighet og hverdag.

Selv om alle ut fra sitt ståsted har ansvar for inkludering, har de som er i flertall et hovedansvar. Det er de som har størst makt og mulighet både til å diskriminere og til å bekjempe diskriminering. Arbeiderpartiet vil særlig styrke dem som kommer dårligst ut. Vi vil ha et spesielt fokus på forebygging, likestilling og deltakelse.

Vi vil motarbeide diskriminering, fordommer og rasisme for å gi alle det beste grunnlaget for å delta i samfunnet. Arbeiderpartiet vil motarbeide et klassedelt samfunn basert på etnisitet, og føre en politikk som sikrer innvandrere og etterkommere av disse de samme muligheter som andre. For oss er det viktig at alle som bor permanent i Norge lærer seg norsk.

Lesbiske og homofile skal sikres reelt de samme rettigheter og muligheter som heterofile. Arbeiderpartiet vil arbeide for å utjevne forskjeller i levkår og livskvalitet mellom lesbiske/homofile og majoritetsbefolkningen. Vi vil forebygge mobbing og hatkriminalitet rettet mot homofile. Arbeiderpartiet vil støtte homofile og lesbiske i å leve åpent, og aktivt motarbeide diskriminering. Vi vil særlig satse på å bedre livssituasjonen for homofile og

lesbiske i ulike livsfaser og som er i miljøer der det fortsatt er en utfordring å stå fram med sin legning. Dette gjelder for eksempel eldre homofile og lesbiske, de som bor på mindre steder, de som er i flerkulturelle miljøer og de som er aktive innenfor idretten eller i tros- og livssynssamfunn. Barn av lesbiske og homofile skal likebehandles med andre barn.

Arbeiderpartiet vil:

- bevisstgjøre arbeidsgivere både i offentlig og privat sektor på en inkluderende rekrutteringspolitikk.
- styrke likestillings- og diskrimineringsombudet.
- at ved stillinger i det offentlige hvor det finnes kvalifiserte søkere med minoritetsbakgrunn, skal minst én kalles inn til intervju.
- at innvandrere informeres om rettigheter og plikter i norsk arbeidsliv og velferdssystem.
- fjerne barrierer og sørge for universell utforming og tilgjengelighet for alle til å delta i samfunnet.
- gjennomgå det pedagogiske innholdet i språkopplæring for innvandrere.
- motarbeide fanatisme og antidemokratiske holdninger i Norge.
- intensivere forskningen på homofiles levekår.
- arbeide mot hatkriminalitet.

Likestilling mellom kjønnene

Kvinner og menn skal ha de samme mulighetene. Likestillingen mellom kjønnene har kommet langt i Norge. Det har vært viktig for utviklingen av den norske modellen, særlig i forhold til kvinners høye yrkesdeltakelse. Det er fortsatt store utfordringer. Vi ønsker reell likestilling, der menn og kvinner har samme faktiske muligheter. Da må kvinnene ta og få mer makt i næringsliv, arbeidsliv og i politikken, mens menn må ta og få mer ansvar for omsorgsoppgaver i hjemmet. Vi må omfordele makt i favør av kvinner og vi må omfordele omsorg i favør av menn. Vi trenger flere menn innenfor barnehager, skoler og omsorgssektoren.

Arbeiderpartiet synes det er bekymringsfullt at norske gutter og jenter fortsatt gjør utdanningsvalg og yrkesvalg som fører til et sterkt kjønnsdelt arbeidsmarked. Vi må stimulere både gutter og jenter til å velge kjønnsmessig utradisjonelle yrker. Menn må kvoterer inn i flere yrker hvor kvinner dominerer.

Norge har fortsatt utfordringer knyttet til at kvinner og menn får ulik lønn. Mange lavlønte kvinner jobber i privat sektor, og det å ta utdanning gir mindre lønnsmessig avkastning for dem som jobber i det offentlige. Arbeidet for likelønn bør inngå som en del av trepartssamarbeidet, der Regjeringen og hovedorganisasjonene i arbeidslivet samarbeider om konkrete mål og strategier. Arbeidet skal både ha en likelønns- og en lavlønsprofil. I offentlig sektor er målet at stat og kommune sammen med partene bidrar til at inntektsoppgjørene framover sikrer økt lønnsmessig likestilling og et lønnsloft for lavlønte. Kvinner arbeider deltid i langt større grad enn menn, noe som får store konsekvenser for den enkelte når det gjelder inntekt, økonomisk selvstendighet og opptjening av pensjon.

Kvinner med innvandrerbakgrunn kan oppleve dobbel diskriminering, både med basis i kjønn og med basis i etnisk bakgrunn. Vi mener kampen mot dobbeltdiskriminering er en del av vår felles kvinnekamp, og vil vie dette oppmerksomhet.

Arbeiderpartiet vil:

- at det iverksettes et program i skolen for å oppnå mindre kjønnsdelte utdanningsvalg, blant annet gjennom bedre yrkesrådgivning.
- styrke retten til heltid, og vurdere nye lovendringer for å få til dette.
- endre arbeidsmiljøloven slik at de som arbeider tredelt turnus får redusert arbeidstid.
- arbeide for at deltidsansatte i private og offentlige pensjonskasser får rettferdig pensjon.
- motvirke kjønnsdelt arbeidsmarked ved kvotering og andre tiltak til utdanning, tilsetting og ledelse.
- bevisst bygge miljøer rundt det underrepresenterte kjønn ved høyere utdanningsinstitusjoner og videregående skoler som er tradisjonelt kjønnsdelt.
- gi innvandrerkvinner tilbud om kvalifiseringsprogram der arbeidsrettet norskopplæring kombineres med ordinær arbeidspraksis.
- arbeide for å styrke forskning rettet mot likestilling i samfunnet generelt.

Urfolk og nasjonale minoriteter

Samene er et urfolk med folkerettslig krav, særlig på kulturvern. Arbeiderpartiet ønsker å vitalisere samisk språk, kultur og nærings- og samfunnsliv, og vil styrke samenes muligheter til å fungere som ett folk på tvers av landegrensene. Vi ønsker å bidra til gode rammevilkår for næringsutøvelse både for tradisjonelle næringer og moderne arbeidsplasser knyttet til kultur og teknologi i samiske bosettingsområder.

Samisk språk er i en truet stilling i Norge. Arbeiderpartiet vil styrke arbeidet for de ulike samiske språkene i Norge, særlig gjennom å styrke Sametingets og kommunenes ansvar og rammebetingelser for å kunne øke antallet samiske språkbrukere, slik at samisk språk har en sikker framtid i Norge. Arbeiderpartiet skal være garantist for et opplæringssystem som gir samiske barn, unge og voksne gode læringsarenaer for kunnskapsutvikling og videreutvikling av samisk språk og kultur.

Mange nasjonale minoriteter har også en lang historisk tilknytning til Norge. Jøder, kvener, rom, romanifolket og skogfinner er nasjonale minoriteter. Arbeiderpartiet er opptatt av at disse gruppene får videreutvikle sin identitet, kulturhistorie og sitt språk i Norge.

Arbeiderpartiet vil:

- sikre at samiske læremidler i skolen er tilgjengelig.
- sikre kommunene tilstrekkelig med ressurser til å gi undervisning i samisk og nasjonale minoritetsspråk, og legge til rette for tospråklighet.
- at skoleelever i de samiske områdene skal kunne velge samisk i stedet for sidemål.
- styrke medie- og litteraturtilbudet på samisk.
- utdanne flere samiske lærere, førskolelærere og helse- og sosialarbeidere.
- styrke det samiske kulturlivet ved å øke bevilgningene til Sametinget.
- styrke samisk forskning og forskning om samiske forhold.
- satse på samisk reiselivsutvikling og design/duodji.
- utforme rovdyrpolitikken slik at eksistensgrunnlaget for samiske næringer sikres.
- at Sametinget skal tas med i utviklingen av klimapolitikken.
- bedre rammebetingelsene for samiske kunstnere og kulturutøvere og bidra til internasjonal profilering av samisk kultur.
- øke antallet samiske barnehageplasser.

- sikre landsdekkende samiske aviser, og medier for ulike nasjonale minoriteter.
- styrke forskningen og kunnskapsutviklingen rundt nasjonale minoriteter.
- støtte tiltak som setter fokus på nasjonale minoriteters kultur.

4 Skape: Utdanning og arbeid

I Norge skal vi være gode til å skape. For Arbeiderpartiet har et meningsfylt arbeid til alle alltid vært jobb nr. 1. Arbeid og verdiskaping er like viktig for oss i kunnskapssamfunnet som det var i industrisamfunnet.

Framtidens arbeidsplasser trenger kompetanse, uavhengig av hvilken bransje det er snakk om. Derfor må vi ha mer læring og mer kunnskap i skolen. Og vi må tilpasse arbeidslivet slik at alle kan tilegne seg kunnskap underveis.

Vi vil skape verdier i alle deler av landet. Da må vi videreutvikle det vi er gode til. Vi må ha god infrastruktur og en politikk for å ta hele landet i bruk. Arbeiderpartiet vil bidra til at vi er blant de fremste i verden til å skape verdier også i framtiden.

Bærekraftig utvikling skal være en grunnpilar i norsk verdiskaping. En avgjørende forutsetning for bærekraftig utvikling, er at vi klarer å kombinere økonomisk vekst med reduserte utslipp av klimagasser; lokalt, nasjonalt og globalt. Denne tilnærmingen skal gjennomsyre vårt arbeid på alle samfunnsområder.

Kvalitetsløft i barnehagene

Barnehagen er et godt pedagogisk tilbud som skal utvikle barnas naturlige nysgjerrighet og lærelyst. I barnehagen lærer barna språk og samhandling med andre barn. Alle som ønsker det, skal få en barnehageplass av god kvalitet til en rimelig pris.

Når målet om full barnehagedekning er nådd, er neste skritt å gjennomføre et kvalitetsløft i barnehagene. Gode barnehager er også god forebygging, både for den enkelte, familien og samfunnet.

Kommunene skal overta finansieringsansvaret for barnehagene. Objektive utgiftsforskjeller mellom kommunene skal gjenspeiles i en ny kostnadsnøkkel for kommunene. Det legges til grunn at barnehagereformen, som andre reformer i kommunesektoren, skal fullfinansieres.

Arbeiderpartiet vil:

- innføre tilbud om førskole i barnehage for alle 5-åringene som ikke har barnehageplass.
- tilby gratis kjernetid i barnehage for alle 3–5-åringene i områder med mange minoritetsspråklige, og utvide ordningen til flere områder enn i dag. Det er viktig å drive oppsøkende virksomhet for å øke bruken av tilbudet i målgruppen.
- holde maksimalprisen for barnehager på et lavt nivå.
- legge til rette for å øke andelen ansatte med minoritetsbakgrunn i barnehage og skole.
- arbeide for at flere menn ansettes i barnehagene.
- sikre likeverdige lønns- og arbeidsforhold for ansatte i private og kommunale barnehager.
- utdanne og rekruttere nok førskolelærere, sikre tilfredsstillende voksentetthet og styrke de øvrige ansattes kompetanse for å gi barnehagene bedre kvalitet.

En god nasjonal fellesskole

Arbeiderpartiet har store ambisjoner på vegne av fellesskolen og alle elevene som går der. Alle barn, uavhengig av bakgrunn og funksjonsnivå, skal sikres like muligheter til en god og gratis utdanning. I fellesskolen møtes barn og unge fra ulike samfunnslag. Sosialt fellesskap og fokus på samarbeid i skolen gir færre sosiale konflikter i det norske samfunn. Dette er igjen et stort og undervurdert konkurransefortrinn i norsk arbeids- og næringsliv.

Alle trenger å kunne lese, skrive og regne. Her lykkes vi ikke godt nok i dag. Fellesskolens framtid er avhengig av at foreldre er trygge på at skolen gir deres barn mest kunnskap. Samtidig har Arbeiderpartiet større ambisjoner for skolen. Den skal gi elevene et godt grunnlag for å bli gode samfunnsborgere. I tillegg til å sikre at elevene tilegner seg grunnleggende kunnskaper og ferdigheter, må skolen legge til rette for at elevene får utviklet sine talenter og opplever mestring. Mange elever trenger derfor større faglige utfordringer enn de får i dagens skole. Tilpasset opplæring betyr at skolen aktivt tar hensyn til at elever lærer på ulike måter og i ulikt tempo. Skolen skal fortsatt ha som mål å utdanne hele mennesket, gi elevene mulighet til å utfolde seg praktisk og estetisk og sørge for fysisk aktivitet, både i fri lek og med kompetente lærere.

Arbeiderpartiet vil ha en inkluderende skole. Det stiller krav til hvordan vi utformer skolebygg, og det stiller krav til hvordan vi legger opp læringsarbeidet. Skolen skal både ivareta den enkelte elevs individuelle behov og skolens rolle som fellesskapsarena. I dag er det stor variasjon i hvordan skolene organiserer sin opplæring. Mange har fått en mer spennende

skolehverdag og et bedre samarbeid mellom lærere og elever. Det er imidlertid viktig at alle elever opplever trygghet og tilhørighet, og at behovet for å oppleve samhandling med elever med forskjellige styrker og svakheter ivaretas i den organiseringen skolen legger opp til.

Et godt læringsmiljø i skolen avhenger både av skolebyggene og av arbeidsmiljøet i klasserommet. Arbeiderpartiet vil videreføre låneordningen med rentekompensasjon for skolebygg.

For å skape et bedre læringsmiljø og unngå uro i timene, trenger vi økt lærertetthet og tettere oppfølging av den enkelte elev. Læreren må få krav om og støtte til å lede elevene med naturlig autoritet. Kontakten med foreldrene er viktig for å legge til rette for at læreren kan framstå som en tydelig leder i klasserommet og sikre gode arbeidsforhold. Bedre informasjon til foreldre om hvordan de kan bidra, foreldreavtaler, foreldreskoler og økt timeressurs til foreldrekontakt, er tiltak som kan bedre samarbeidet mellom skole og hjem.

Målet om en inkluderende fellesskole utfordres av at den vanlige undervisningen ikke alltid er tilrettelagt godt nok for enkelte elever. Å møte alle elever med respekt innebærer å legge til rette for at også disse opplever skolehverdagen som meningsfull. Tilpasset opplæring for denne gruppen, betyr at skolen må ta i bruk mer praktisk tilnærming til lærestoff, flere arenaer for mestring og alternative opplegg både i og utenfor skolebygget.

Norsk skole har de senere årene gått gjennom en rekke reformer. Nå er Kunnskapsløftet innført på alle trinn. Det tar mange år før vi ser resultatene av en reform. Derfor er det nødvendig at skolen får tilstrekkelig ro til å få Kunnskapsløftet til å virke etter intensjonene, og Arbeiderpartiet ønsker at de neste årene blir preget av stabilitet i skolen. Vi vil videreutvikle Kunnskapsløftet gjennom klarere nasjonal styring for å oppnå viktige kvalitetsmål i skolen, og ha fokus på hva som kan gjøres med de utfordringene som gjenstår, i stedet for å gjennomføre nye og store reformer.

Arbeiderpartiet vil:

- at alle elever skal ha sin primære tilhørighet til én fast klasse eller basisgruppe hvor hoveddelen av felles opplevelser i skolen skjer.
- gi elevene rett til å gå på den skolen som ligger nærmest eller den de sokner til, og mulighet til å tas inn på annen skole dersom de ønsker det.
- at lærestoffet og læremidlene skal gjenspeile mangfoldet i samfunnet.
- sikre at læremidlene er tilgjengelige for alle elever fra skolestart, uansett målform eller tilretteleggingsbehov.
- videreutvikle nasjonale kartleggingsprøver og innføre slike prøver i videregående opplæring.
- legge til rette for at resultatene fra nasjonale prøver ikke kan brukes til å rangere elever, klasser eller skoler, men til å heve det faglige nivået for hver enkelt elev.
- utarbeide konkrete læringsmål for hvert trinn til hjelp i lærernes læreplanarbeid.
- styrke arbeidet med elev- og lærlingvurdering, og sikre at hver enkelt får tilbakemeldinger som fremmer læring og mestring.
- opprette en nasjonal database med blant annet undervisningsopplegg, planarbeid og materiale til bruk i kontakten mellom skole og hjem.
- utvikle nettbaserte læremidler til bruk i undervisningen.
- satse på bemannede, utviklingsorienterte og dynamiske skolebibliotek som læringsentra i grunnskolen.

Tidlig innsats i grunnskolen

Når barn begynner på skolen, har de høye forventninger til hva som venter dem. Lærelysten må ivaretas og motiveres fra første dag. Det må settes inn tiltak med en gang dersom man oppdager at en elev sliter med å lære. En større del av ressursene og den spesialpedagogiske kompetansen må settes inn i tiltak i klasserommet. Det må være ro i klasserommene og barna må lære gode arbeidsrutiner.

Arbeiderpartiet vil utvide timetallet i norsk, matematikk og engelsk på barnetrinnet, og sikre en god skolefritidsordning med fysisk aktivitet hver dag. Leksehjelp skal tilbys både på skolen og gjennom frivillige aktiviteter på kveldstid. Arbeiderpartiet vil ha økt fokus på faglig nivå mot slutten av barnetrinnet. Interessen for å velge realfag må vekkes tidlig. Det må rekrutteres flere lærere med høyere kompetanse i realfag.

Flerspråklighet har en verdi både for den enkelte og samfunnet. Vi vil arbeide for at flere skoler får på plass ordninger med ikke-europeiske språk som fremmedspråk.

På ungdomstrinnet kan mange elever oppleve at undervisningen blir for teoretisk. Derfor må det brukes mer varierte tilnærminger til fagene. Kunnskapen må stimuleres gjennom tett kontakt med næringslivet og vitensentrene og ved å trekke inn lærekrefter i skolen som kan gjøre fagene mer praktiske og virkelighetsnære. Mulighetene som ligger i Kunnskapsløftet til å tilpasse opplegget på ungdomstrinnet til den enkelte elev, må utnyttes bedre.

Arbeiderpartiet vil:

- utvide timetallet til 28 skoletimer i uka på barnetrinnet og videreutvikle heldagsskolen med fokus på grunnleggende ferdigheter og leksehjelp. Vi vil ha én time gratis SFO med fysisk aktivitet hver dag i de fire første årene.
- gi spesialundervisning og oppfølging så tidlig som mulig i skoleløpet. Der en elev ligger under kritisk grense i grunnleggende ferdigheter, skal det umiddelbart iverksettes særskilt oppfølging.
- at privatøkonomi ikke skal utelukke noen fra å delta på aktiviteter i skolens regi.
- motivere flere til å velge 2. fremmedspråk, og øke motivasjonen for realfag.
- ha en gjennomgang av morsmålsopplæringen for å sikre god kvalitet og at den går til de elever som har behov for det. Vi vil at flere får tilbud om morsmålsopplæring som 2. fremmedspråk.
- sørge for nært samarbeid mellom ungdomsskolene og de videregående skolene.
- legge til rette for tilbud om ungdomsbedrift på ungdomsskoler.
- sikre leksehjelp for alle som ønsker det.
- styrke både den sosialpedagogiske rådgivningen og yrkesveiledningen ved å doble rådgivningsressursene og innføre kompetansekrav for rådgivere.
- legge til rette for at elevene i grunnskolen skal ha daglig fysisk aktivitet.
- forsterke samarbeidet mellom hjem og skole.
- jobbe aktivt mot mobbing i skolen.

Videregående opplæring for alle

Videregående opplæring skal gi et godt grunnlag for arbeidsliv og videre studier. Studieforbereidende program skal gi elevene et godt teoretisk grunnlag for videre studier. Arbeiderpartiet vil la de elevene som er motivert for det, få mulighet til å ta deler av fag innenfor høyere utdanning og knytte seg nærmere opp til forskning og nye læringsmetoder i undervisningen. Arbeiderpartiet vil heve statusen og kvaliteten i fag- og yrkesopplæringen.

I dag er det for mange elever som ikke fullfører det utdanningsløpet de har begynt på. Dette er særlig en utfordring innenfor yrkesfagene. Den viktigste innsatsen mot frafall skjer i grunnskolen. Hvis du ikke kan lese og skrive skikkelig når du går ut av ungdomsskolen, er det lettere å falle fra senere. Vi må bedre samarbeidet mellom ungdomsskolen og videregående skole slik at elevene med størst risiko for ikke å fullføre videregående opplæring, følges opp fra skolestart. Der noen står i fare for å falle fra, må innsatsen og oppfølgingen styrkes. Utgangspunktet må være at så mange som mulig skal gjennomføre et fullverdig utdanningsløp. Ansvarer må tillegges skolene, og det må vurderes incentiver – både økonomiske og andre – for å legge skoleløpet bedre til rette slik at elevene gjennomfører.

Mange av dem som slutter før de er ferdige med et utdanningsløp, slutter fordi de ikke får lærlingplass. For å få nok lærlingplasser må vi forsterke samarbeidet med partene i arbeidslivet, og stille krav til offentlige virksomheter om å ta inn flere lærlinger.

Arbeiderpartiet vil:

- sørge for at elever på studieforbereende program kan ta deler av fag innenfor høyere utdanning.
- styrke rekrutteringen til realfag og til språkfag i samarbeid med lokalt arbeids- og næringsliv.
- gjøre de teoretiske fagene i yrkesfaglige studieprogram mer praksisnære, og legge opp til mer varierte undervisningsformer.
- øke antall læreplasser både i offentlig og privat sektor, blant annet gjennom å lovfeste retten til læreplass.
- gi tilbud om alternative løp i videregående opplæring som er mer praktisk rettet, samt gi flere tilbud der hele eller større deler av opplæringen foregår i arbeidslivet.
- overføre god praksis i arbeidet mot frafall og sette inn tiltak der problemet er størst.
- at ingen med ungdomsrett skal måtte ta opp studielån for å gjennomføre videregående opplæring.
- videreutvikle ordningen med minoritetsrådgivere på skoler med flere enn 25 prosent elever med innvandrerbakgrunn.
- at elever med fagbrev skal gis større mulighet til å søke høyere utdanning innenfor sitt fagområde.
- videreutvikle lære kandidatordningen og forsøkene med praksisbrev.
- gjennomføre forsøk med mentorordninger der ressurspersoner fra skole og arbeidsliv følger opp enkelte elever som står i fare for å avbryte opplæringen.
- samarbeide med kommunene om miljøkontakter på de videregående skolene som kan bidra til å løse sosiale problemer.
- gi tilbud om intensiv undervisning før ny eksamen i fag eleven har strøket i.

Flere og bedre lærere

Læreren er den viktigste ressursen for elevenes læring. Arbeiderpartiet mener derfor at det er avgjørende at skolen sikres flere og bedre lærere. Lærerne må styrkes som fagpersoner og de må gis et robust kunnskapsmiljø å jobbe i. Lærerutdanningen må styrkes, og det må legges til rette for at lærere kan få faglig påfyll gjennom hele yrkeslivet. Arbeiderpartiet vil bygge opp et faglig tilbud som har kapasitet til å gi alle lærere og skoleledere jevnlig og systematisk kompetanseutvikling. Alle lærere og skoleledere skal ha rett og plikt til nødvendig kompetanseutvikling gjennom yrkeskarrieren.

De pedagogiske oppgavene for lærere er ulike på forskjellige skolenivå. I ungdomsskolen og videregående skole bør flere med annen yrkesbakgrunn motiveres til å gå inn i skolen. Det må derfor legges bedre til rette for å ta pedagogikkutdanning ved siden av jobb i skolen, gjennom desentraliserte deltidstilbud som kan tilpasses den enkelte lærers behov.

Lærere må ha tid til å utføre de oppgavene som en moderne kunnskapsskole krever. For å avlaste lærerne for sosiale oppgaver og frigjøre tid til undervisning og faglig oppfølging av elevene, må flere yrkesgrupper inn i skolen. Vi vil avbyråkratisere lærerrollen, slik at læreren får mer tid til å undervise.

God skoleledelse er avgjørende for å sikre god kvalitet på opplæringen for alle elever. Kompetanseutvikling for skolelederne er avgjørende for å sikre utviklingen av en god skole. Det skal nå etableres en nasjonal skolelederutdanning.

Arbeiderpartiet vil:

- differensiere lærerutdanningene ved i større grad å spesialisere inn mot trinn og fag.
- etablere systematiske ordninger for etter- og videreutdanning for lærere, og innføre en rett og plikt til å holde seg faglig oppdatert.
- utvikle nasjonalt rammeverk som sikrer økt lærertetthet i skolen og likeverdighet i opplæringstilbudet. Vi vil ha flere yrkesgrupper inn i skolen for å avlaste lærere og frigjøre tid til undervisning.
- gjennomføre tiltak som bidrar til å heve lærernes status og kompetanse i dialog med lærernes organisasjoner og KS. Målet er en bedre organisert skolehverdag hvor lærerens rolle styrkes. Fokuset må være på arbeidet i undervisningssituasjonen, og på at de samlede lærerressursene brukes best mulig.
- sikre rekruttering og tilgang på lærere og annet fagpersonell gjennom blant annet seniortiltak, ordninger for avskrivning av studielån for språk- og realfagslærere og tilbud om pedagogisk utdanning for annet fagpersonell som tar jobb i skolen.
- innføre sentralgitte prøver og sensur i sentrale undervisningsfag ved lærerhøgskolene for å sikre en jevn og høy faglig standard.
- gjennomgå plan- og rapporteringskravene med det formål å frigi lærertid til undervisning og oppfølging av den enkelte elev.
- styrke pedagogikk, klasseledelse og undervisningspraksis i lærerutdanningen. Vi vil styrke undervisningsforskningen og øke forskningskompetansen.

Skolefritidsordningen

En god skolefritidsordning bidrar til trygghet for foreldre og elever, og gir rom for leksehjelp, samvær med andre barn og språktrening. Arbeiderpartiet ønsker at skolefritidsordning med fysisk aktivitet, lek og leksehjelp på sikt skal være en integrert del av skoledagen. Fram til dette blir gjennomført vil vi bedre kvaliteten i skolefritidsordningen og innføre krav til kommunene om betalingsordninger.

Arbeiderpartiet vil:

- innføre inntektsgraderte satser, søskenmoderasjon og samordning mellom betaling i barnehage og skolefritidsordning.
- øke kvaliteten og ha flere ansatte med fagutdanning i skolefritidsordningen.

Livslang læring

I et arbeidsliv i stadig endring, er etter- og videreutdanning blant de viktigste verktøy vi har for å sikre at vi har godt kvalifisert og kompetent arbeidskraft. Behovet for livslang læring gjelder alle, uavhengig av utdanningsbakgrunn, sektor og alder. Det er viktig at ikke bare de som har mest utdanning og kompetanse fra før får tilgang til etter- og videreutdanning. Både for den enkelte, for arbeidslivet og for samfunnet er det nødvendig å motivere og kvalifisere arbeidstakere til å stå i jobb, og hindre utstøting som skyldes manglede kompetanse.

Arbeiderpartiet vil arbeide sammen med partene i arbeidslivet for å bidra til kompetanseutvikling i norsk arbeidsliv, slik at alle arbeidstakere kan ta etter- og videreutdanning. Arbeidet skal ha målet om utjevning av forskjeller og behovet for at flere kan stå lenger i arbeid for øye.

Arbeiderpartiet vil:

- legge til rette for en ordning hvor egne tillitsvalgte jobber spesielt med motivering og tilrettelegging av opplæring for ansatte.
- styrke voksenopplæringsorganisasjonene.
- evaluere effekten av tiltakene som er gjennomført etter gjennomgangen av etter- og videreutdanningspolitikken i 1990-årene, og vurdere behovet for en ny helhetlig innsats.
- gjennomgå og styrke voksnes rettigheter og støtteordninger til grunnopplæring.
- at alle som ikke har videregående utdanning får mulighet til å ta dette – uavhengig av alder.
- senke aldersgrensen for realkompetansevurdering.
- gi tilbud om språkopplæring også til innvandrere – særlig kvinner – som har bodd i Norge lenge.
- sørge for at bedre ferdigheter i å lese og skrive er en del av arbeidsmarkedspolitikken.

Kvalitet i høyere utdanning

Universiteter og høgskoler skal være langsiktige og faglig selvstendige forvaltere av kunnskap. Arbeiderpartiet vil sikre alle lik rett til høyere utdanning av god kvalitet, uavhengig av økonomisk og sosial status. Studieplass ved offentlige institusjoner i høyere utdanning skal fortsatt være gratis.

Universitetene og høgskolene må ha en styringsstruktur og finansiering som legger til rette for at de kan drive uavhengig og god undervisning og forskning. Universiteter og høgskoler skal fremdeles være forvaltningsorganer og eies av det offentlige, med private institusjoner som et supplement.

Arbeiderpartiet mener at samfunnets behov for ulike typer arbeidskraft må vektlegges i utdanningen. Vi vil at samarbeidet mellom utdanningsinstitusjoner og arbeidsliv styrkes, og at det gis rammevilkår slik at arbeidslivet kan utgjøre en større andel av studentenes læringsarena. Vi må også legge til rette for at flere kan ta høyere utdanning også i andre faser av livet enn rett etter videregående skole. Arbeiderpartiet vil derfor at det i større grad legges til rette for å ta høyere utdanning som etter- og videreutdanning i forbindelse med arbeid. Desentraliserte utdanningstilbud er et viktig virkemiddel.

Fagskoleutdanningene tilbyr kortere spesialiseringsstudier som bygger på fag- eller svennebrev, og bidrar med viktig kompetanseutvikling for arbeidslivet. Det bør legges til rette

for overgangsordninger som gjør det mulig å gå over til høyere utdanning fra fagskoleutdanningen. Samarbeidet mellom fagskolene og høgskolesektoren bør styrkes.

I en stadig mer internasjonalisert økonomi er det viktig at alle som ønsker det, får mulighet til å ta hele eller deler av graden sin i utlandet. Vi vil sikre at finansieringssystemet stimulerer institusjonene til å sende studenter på utveksling, og bidra til at kvalitetsvurderinger og samarbeid mellom institusjoner i større grad styrer hvilke læresteder som prioriteres.

Arbeiderpartiet vil:

- ha sterkere nasjonal styring for å sikre økt samarbeid, mer spesialisering og bedre arbeidsdeling mellom de høyere utdanningsinstitusjonene.
- styrke kvaliteten og relevansen til bachelorutdanningene, slik at de er mer tilpasset arbeidslivets behov.
- lage en nasjonal handlingsplan for næringsrettede utdanninger.
- at utdanningsinstitusjonene i større grad enn i dag tilpasser sine tilbud for livslang læring og arbeidslivets behov.
- styrke det pedagogiske utviklingsarbeidet ved de høyere utdanningsinstitusjonene.
- legge til rette for økt studentutveksling med andre land.
- forenkle og effektivisere godkjenningsprosedyrer for utdanning tatt i utlandet.
- styrke studentvelferden blant annet ved å sikre studentsamskipnadene gode vilkår.
- at studielån og stipend reguleres minst i takt med prisstigningen.
- øke bevilgningene og legge om utbetalingsstrukturen for studielån, slik at studiefinansiering betales ut over 11 måneder.
- evaluere dagens ordning med stykkprisfinansiering knyttet til antall uteksaminerte kandidater.
- at flere av fagskolene bør ha offentlig finansiering, herunder de helsefaglige.
- bidra til at studentmedvirkning skal ivaretas på alle nivåer.
- gjøre entreprenørskap til en større del av flere utdanninger.
- videreutvikle fjernopplæringstilbud og desentraliserte utdanningstilbud.
- at utdanningsinstitusjonene i større grad enn i dag tilpasser sine tilbud for livslang læring og arbeidslivets behov.

Forskning i toppklasse

Norsk forskning skal ligge i toppklasse på områder hvor vi har særlige forutsetninger. I et moderne kunnskapssamfunn må forskningsbasert kunnskap ikke bare vurderes ut fra umiddelbar nytte, men også ut fra behovet for allmenn opplysning. Da må vi både forske selv, delta i internasjonalt forskningssamarbeid og bruke den kunnskap som produseres i andre land. Store deler av forskningen i Norge skjer ved de høyere utdanningsinstitusjonene. Disse har et særlig ansvar for å ivareta den langsiktige kunnskapsbyggingen, spesielt grunnforskningen og forskerrekutteringen. For å ivareta denne oppgaven må de sikres avansert vitenskapelig utstyr, og forskningsinnsatsen innenfor særlig ressurskrevende fag må konsentreres om færre, men større miljøer.

Norge har et viktig fortrinn ved at vi har en høyt utdannet arbeidsstyrke. For å sikre framtidig verdiskaping, må både næringslivet og det offentlige satse mer på forskning, og forskningspolitikken må være en sentral del av den aktive næringspolitikken. Arbeiderpartiet vil stimulere norsk næringsliv slik at det kommer i kunnskapsfronten på områder der landet har spesielle fortrinn.

Teknologi som kan bidra til å håndtere klimaproblemet er viktig både av klimapolitiske årsaker og som en følge av store muligheter for verdiskaping. Arbeiderpartiet vil derfor prioritere systematisk forskning på klimavennlig teknologi.

Arbeiderpartiet vil:

- at den samlede norske forskningen økes.
- satse spesielt på forskning innenfor områdene energi, miljø, maritim og marin sektor, samt på nordområdespørsmål.
- innrette forskning mot regionale satsingsområder og underbygge utviklingen av regionale fortrinn og regionale verdiskapingsmiljøer.
- øke grunnforskningen.
- sikre vitenskapsteoretisk og etisk kompetanse i forskerutdanningen.
- styrke forskerrekutteringen og innføre flere post.doc-stillinger og faste stillinger.
- legge til rette for økt forskerutveksling med andre land, og for at norske forskere deltar mer i EUs rammeprogrammer.
- styrke virkemidler som utløser økt forskning i næringslivet, som brukerstyrte program og nærings-ph.d.
- legge til rette for økt kommersialisering av forskningsresultater.
- at forskere, studenter og bedrifter har tilgang til relevant moderne utstyr.
- arbeide for å fremme en kultur for entreprenørskap i høyere utdanning.

Næringspolitikk, industri og eierskap

Norge har en åpen økonomi. Stadig større deler av næringslivet møter økende internasjonal konkurranse. Norsk næringsliv skal ikke møte denne konkurransen med lavere lønn og press på arbeidstakernes rettigheter, men ved å satse på kunnskap og kompetanse.

Arbeiderpartiet vil føre en næringspolitikk som legger til rette for et framtidsrettet og nyskapende næringsliv. Arbeiderpartiet vil videreutvikle en helhetlig innovasjonspolitik som sikrer nyskapende, kunnskapsbasert og miljøvennlig næringsliv. Vi vil derfor styrke næringspolitiske virkemidler som stimulerer til omstilling og innovasjon. Norge skal være ledende innenfor de områdene vi har fortrinn: På energiområdet og innenfor maritim og marin sektor, reiseliv og miljø. Det krever en aktiv næringspolitikk der staten engasjerer seg.

God omstillingsevne er et konkurransefortrinn for Norge totalt og for næringslivet, og de offentlige rammebetingelsene må tilpasses bedriftenes behov. For Arbeiderpartiet er det viktig å stimulere til og skape en kultur for entreprenørskap i hele landet. Det statlige virkemiddelapparatet må være en fleksibel partner, ikke et byråkratisk hinder for næringslivet. Små og mellomstore bedrifter er viktig for sysselsetting og verdiskaping i hele landet. Det er derfor viktig for Arbeiderpartiet å utvikle en politikk som bidrar til gode rammevilkår for små og mellomstore bedrifter.

Et langsiktig og profesjonelt eierskap i næringslivet er viktig. Staten skal være en stor eier i norsk næringsliv. Som eier skal staten være aktiv, langsiktig, profesjonell og forutsigbar. Arbeiderpartiet vil ha et statlig eierskap for å bidra til å sikre at viktige bedrifter og kompetanse beholdes og videreutvikles i Norge. Arbeiderpartiet vil sikre offentlig eierskap til våre felles energiressurser og petroleumsforekomster. Selskaper som har staten som eier skal være ledende i arbeidet med samfunnsansvar både i Norge og utlandet.

Industriproduksjon har vært og er en viktig forutsetning for at Norge kan være ledende innen nyskaping og innovasjon og dermed verdiskaping. Moderne industri har høy verdiskaping.

Norge har gode forutsetninger for høyteknologisk industri, med store investeringer, høy kompetanse og aktiv produktutvikling og markedsføring. For Arbeiderpartiet er det et mål at norske råvarer videreføres i Norge. Vi vil bidra til kunnskapsoppbygging og omstillingsevne.

Kraftintensiv industri er lokalisert i distrikts-Norge, og er utviklet på grunn av god tilgang til miljøvennlig energi. Næringen har hele tiden vært god innen omstilling, miljø og teknologiutvikling. Arbeiderpartiet vil videreutvikle virksomhetene som er verdensledende innen kompetanse, arbeidsmiljø, innovasjon, klima og energieffektiv produksjon. Vi vil at kraftintensiv industri sikres tilstrekkelig kraft, forutsigbare og konkurransedyktige kraftpriser og mulighet til langsiktige avtaler. Vi vil arbeide for at industrien kan få leie kraftverk i inntil 30 år. Utslipp fra kraftintensiv industri skal fortsatt reguleres etter samme system som tilsvarende industri i Europa.

Norge skal være et foregangsland innen miljøteknologi. Dette vil gi store gevinster både for miljøet og for norsk næringsliv, og gir også store muligheter for økt verdiskaping. Vi vil legge til rette for framtidig verdiskaping gjennom økt utvikling og bruk av norsk miljøteknologi – og dermed bidra til nødvendige miljøforbedringer.

Norge er verdens femte største skipsfartsnasjon og har en av verdens mest komplette maritime næringsklynger. Arbeiderpartiet vil videreutvikle den maritime næringen, slik at den kan levere de mest miljøvennlige og innovative løsninger for fremtiden.

Privat tjenesteytende sektor er blant verdens raskest voksende næringer, og sektoren omfatter ca. 40 prosent av alle arbeidstakere i Norge. Franchisevirksomhet og ulike former for kjededrift er stadig mer vanlig i flere bransjer. Utviklingen av nye driftsformer gjør det nødvendig at arbeidsmiljøloven er tilpasset på en slik måte at arbeidstakerrettighetene ivaretas og ansvarsforholdet i virksomhetene forblir klare.

Norsk IKT-næring er ledende innen mobiltjenester og digitale løsninger i helsesektoren og offentlig forvaltning. Dette har skapt en helt ny og vekstkraftig kunnskapsnæring som hevder seg meget godt internasjonalt. I fremtiden må vi utnytte IKT enda bedre som miljøløsning, og digitalisere prosesser som krever unødvendig reising og transport.

Reiseliv er blant verdens raskest voksende næringer. Målet er at norske reiselivsnæringer skal ta sin del av denne veksten. Dette må gjøres gjennom økt fokus på kultur- og opplevelsesbasert næringsutvikling, levedyktige distrikter gjennom flere helårs arbeidsplasser innenfor kultur- og reiselivsnæringen og en bærekraftig reiselivssektor.

Innenfor bygge- og anleggsbransjen er det viktig å bidra til høy kvalitet og lav energibruk. Arbeiderpartiet vil bidra til at det innenfor byggebransjen utvikles konkurransedyktige og attraktive bedrifter tuftet på høy kompetanse i alle ledd, evne til læring og investering i teknologi og innovasjon.

Arbeiderpartiet vil:

- satse videre på de områdene der vi har spesielle forutsetninger for å være gode, som energi og miljø, reiseliv, marin- og maritim sektor, blant annet gjennom satsing på forskning og utvikling.
- si nei til salg av StatoilHydro og til delprivatisering eller salg av Statkraft og Statnett.
- fortsatt sikre hjemfallsinstituttet.

- at bedrifter som har staten som eier skal ta samfunnsansvar både lokalt, regionalt, nasjonalt og internasjonalt.
- sørge for tilgang til kapital gjennom bevilgninger til såkornkapital og etableringsstipend til gründere.
- at virkemiddelapparatet skal treffe bedriftenes behov.
- at virkemiddelapparatet skal ha spesielt fokus på behovene til små og mellomstore bedrifter.
- bruke statens kapitalstyrke som kapitalkilde til konkurransedyktige nyskappingsprosjekter.
- at det offentlige i større grad bruker sin stilling som stor innkjøper for å bidra til teknologiutvikling i næringslivet, og øke satsingen på offentlige forsknings- og utviklingskontrakter.
- videreføre Skattefunn-ordningen.
- forenkle næringslivets krav til rapportering gjennom et kontinuerlig forenklingsarbeid.
- arbeide for at flere kvinner etablerer og videreutvikler bedrifter gjennom oppfølging av handlingsplan for mer entreprenørskap blant kvinner.
- fortsette å skaffe til veie ny kraft gjennom Enova og ny nettutbygging, og så langt som mulig innenfor EØS-regelverket, utvikle garanti- og finansieringsordninger for kraftkjøp til konsortium.
- fortsette styrkingen av designdrevet næringsutvikling.
- stimulere til næringsvirksomhet i skjæringspunktet mellom kultur og næring.
- at det offentlige som byggherre, regulator og kontrollmyndighet bidrar til at bygge- og anleggsbransjen utvikler seg som en produktiv, innovativ og kompetanseutviklende næring.
- videreutvikle reiselivsnæringen med fokus på kvalitet og markedsføringen av Norge i utlandet.
- videreutvikle den maritime næringen med fokus på forskning og innovasjon rettet mot utvikling av mer miljøvennlige løsninger.
- legge til rette for framtidig verdiskaping gjennom økt utvikling og bruk av norsk miljøteknologi.
- utarbeide en nasjonal næringspolitisk strategi for privat tjenesteytende sektor.

Levende landbruk

Landbruket skal produsere trygg mat, sikre matforsyningen, gi mangfold i kulturlandskapet og bidra til sysselsetting og bosetting over hele landet. Et robust landbruk er også viktig for andre næringer som næringsmiddelindustrien og reiseliv. Arbeiderpartiet har som mål at vi skal opprettholde et variert landbruk med jordbruk, skogbruk, beitebruk og reindrift. Vi vil legge til rette for landbruk over hele landet, under ulike forhold og med ulike forutsetninger, og vil føre en landbrukspolitikk som bygger opp under hele verdikjeden – fra jord til bord.

Internasjonale avtaler og markedsforhold setter begrensninger for hva vi nasjonalt kan gjøre i landbrukspolitikken. Samtidig gir den åpne handelen over landegrensene større markedsmuligheter for norske bedrifter og norsk landbruk. En ny WTO-avtale må møtes med aktive og målrettede virkemidler som tar hensyn til landbrukets verdi for bosetting, kulturlandskap og miljø.

Jordbruk, skogbruk og reindrift er naturbaserte næringer som må videreutvikles på en bærekraftig måte. Vi må begrense utslippene fra produksjon, foredling og forbruk av mat. Utslipp fra landbruk utgjør en betydelig andel av de totale norske utslippene av klimagasser. Arbeiderpartiet vil arbeide systematisk for å bidra til at disse utslippene reduseres.

Arbeiderpartiet vil føre en bærekraftig skogpolitikk, der vi tar vare på skogens verdier for miljøet, samtidig som vi legger til rette for aktivt skogbruk for å nå målene om å doble bruk av bioenergi innen 2020. En aktiv skogpleie er da nødvendig. Samtidig vil vi beholde verdiskaping gjennom bruk av skogens ressurser til industriell produksjon.

Som en del av vår internasjonale klimainnsats gir Norge store bidrag i arbeidet mot avskoging i utviklingsland. Her i landet har vi ikke tilsvarende problemer med avskoging, tendensen er tvert imot at skogarealet øker. Arbeiderpartiet mener likevel at vi gjennom skogpolitiske tiltak i Norge bør forsterke skogens positive klimabidrag. Det kan for eksempel skje gjennom økt innsats for bedre skogkultur, planting av skog på nye arealer og skogplanteforedling.

Arbeiderpartiet vil:

- prioritere bønder som henter en vesentlig del av sysselsetting og inntekt fra gården og fra annen primærnæringsvirksomhet.
- stimulere til samdrifter og samarbeidstiltak, gjennom et framtidrettet og fleksibelt regelverk.
- videreutvikle verdiskapingsprogrammene for mat, trevirke, reindrift og bioenergi.
- satse på grønt reiseliv og bygdeutviklingstiltak.
- satse på økologisk landbruk, og stimulere til utvikling av nisjeprodukter.
- at norsk matproduksjon skal verdsettes og fortsatt være en viktig del av den totale verdikjeden.
- stimulere til økologisk og økonomisk bærekraftig reindrift.
- sikre rekrutteringen til landbruket, samt stimulere til mangfold i landbruket.
- sikre jordbruksarealer for fremtiden som grunnlag for matproduksjon og for å holde kulturlandskapet i hevd.
- at håndtering av dyr skal skje med omsorg og respekt for dyrets egenart. Arbeiderpartiet mener at dyr har egenverdi.

En fiskeri- og sjømatnasjon

Norge har særegne muligheter knyttet til vår plass i nord og ved kysten. De villlevende marine ressursene og det tilhørende genetiske materiale, er fellesskapets eiendom. Dette skal sikres for framtidige generasjoner gjennom bærekraftig forvaltning. Fiskeressursene må forvaltes med sikte på høyest mulig langsiktig ressursuttak innenfor bærekraftige rammer, og et mest mulig stabilt uttak fra år til år. Arbeiderpartiet vil styrke kunnskapen om hvordan klimaendringene vil påvirke de marine næringene og livet langs kysten, og legge til rette for å få ned klimautslippene i fiskeri- og havbruksnæringen.

Arbeiderpartiet vil ha en variert flåte og rettferdig fordeling av fiskeressursene som bidrar til å sikre sysselsetting og bosetting i kystsamfunnene. Verdiskapingen av våre felles fiskeressurser skal i størst mulig grad komme de fiskeriahengige kystsamfunnene til gode. Fiskerimyndighetene skal løpende vurdere behovet for å tildele nye fiskerettigheter for å sikre rekrutteringen av unge fiskere, eller for å ivareta særskilte nærings- eller distriktpolitiske hensyn. Nasjonale myndigheter skal årlig kunne avsette inntil 10 prosent av den nasjonale kvoten til landing og bearbeiding i spesielt utsatte distrikter, for å sikre sysselsettingen i industrien.

Arbeiderpartiets fiskeri- og kystpolitikk tar utgangspunkt i at kysten skal være en drivkraft for nasjonal verdiskaping. Norge skal være verdens fremste sjømatnasjon. Da må vi i tillegg til å

være gode forvaltere, ligge i front kunnskapsmessig på områder som bærekraftig ressursbruk, havmiljø, klima, produktutvikling og marked. Derfor vil Arbeiderpartiet styrke den marine forskningen.

Fiskeri- og havbruksnæringen skal videreutvikles ved å bygge på vårt fortrinn med tilgang på ferskt råstoff av høy kvalitet. Arbeiderpartiet vil jobbe for å sikre industrien stabil helårig tilgang på råstoff. Det skal legges til rette for at norske sjømatprodukter møter forbrukernes krav i forhold til miljø, merking og sporbarhet.

Det skal legges til rette for videre vekst i havbruksnæringen innenfor bærekraftige rammer., Det meste av sjømaten som blir produsert i Norge eksporteres. Derfor skal arbeidet med å sikre markedsadgang ha høy prioritet.

Arbeiderpartiet vil:

- sikre en bærekraftig forvaltning av de marine ressursene.
- sikre god ressurskontroll i fiskeriene.
- bekjempe ulovlig, uregulert og urapportert fiske.
- styrke den marine forskningen.
- styrke kunnskapen om hvilke effekter klimaendringer vil ha på havets økosystemer og det kystbaserte næringslivet.
- arbeide for å redusere utslipp av miljøgifter og klimagasser fra fiskeflåten og landindustrien.
- forebygge arealkonflikter og legge til rette for sameksistens mellom de ulike aktørene som benytter kystsonen.
- utvikle mulighetene i samspillet mellom marin sektor og reiselivsnæringen.
- styrke den nasjonale satsingen på fangstbasert havbruk og oppdrett av nye arter.
- utarbeide en egen nasjonal strategi for marin bioprospektering.
- styrke innenlands markedsføring av sjømat.
- utarbeide en strategi som har til hensikt å beskytte og bygge opp lokale kystbestander av fisk.
- styrke økosystembasert forvaltning for å sikre at bestander som i dag indirekte bidrar til verdiskaping som fôr og mat til andre arter, også forvaltes bærekraftig.

Et løft for transport og kommunikasjon

God kommunikasjon er en forutsetning for samfunnsutvikling og for at folk skal kunne leve slik de vil. Arbeiderpartiet mener tiden har kommet for et samferdselsløft. Vi trenger sterkere satsing både på vei, jernbane og sjøvei for å sikre framkommelighet, sikkerhet og miljø. Et slikt løft må innebære betydelig mer penger til samferdsel, og at utbygging av større samferdselsprosjekter skal skje mer rasjonelt og sammenhengende.

Arbeiderpartiet har ulike prioriteringer i samferdselspolitikken for ulike deler av landet. I storbyområdene er kollektivtransporten en viktig del av løsningen på transportutfordringene. Utenfor storbyene vil bilen fortsatt være det dominerende transportmiddelet, og veinettet må ha en høy standard. Det er viktig med et effektivt og sikkert stamveinett med pålitelighet for næringslivets transporter.

Arbeiderpartiet vil arbeide etter en visjon om null drepte og hardt skadde i trafikken. Derfor vil vi øke innsatsen vesentlig for bedre trafiksikkerhet. Vi vil ha økt kontrollvirksomhet, mer rassikring, mer holdningsskapende arbeid og målrettede investeringer for redusert

ulykkesfrekvens, som for eksempel midtdeler på to- og trefeltsveier, utbedringer av farlige kryss og punkt, og gang- og sykkelstier.

Klimautslippene fra transportsektoren er store og økende. Arbeiderpartiet vil endre samferdselssektoren i klimavennlig retning. Det er spesielt utslippene fra veitrafikken og flytrafikken som øker. Arbeiderpartiet vil stimulere til at lav- og nullutslippsteknologi tas i bruk så raskt som mulig. Utslippene fra privatbilismen vil bli redusert gjennom gradvis strengere reguleringer av utslippsnivå og avgiftsmessig belønning av biler som forurensrer lite. Vi vil redusere arbeidsreiser med privatbil i storbyområdene gjennom utbygging av kollektivtransport, satsing på parkering ved kollektivknutepunkter og restriksjoner på parkering i bykjernen.

I byene kan utslippene fra veitrafikken reduseres samtidig som livskvaliteten øker. Satsing på tog, t-bane, trikk, buss og sykkel, kombinert med tiltak for redusert biltrafikk, vil gi mer effektiv og miljøvennlig transport i byområder. Også for en del lengre personreiser, spesielt mellom byer, er kollektivtransporten konkurransedyktig. Tog- og ekspressbusstrafikken på de lengre strekningene er derfor viktig, og vi må bidra til gode rutetilbud og holde lave priser.

Langtransport av gods må i størst mulig grad skje med jernbane og skip. Arbeiderpartiet vil øke kapasiteten i jernbanenettet vesentlig for å få mer godstransport bort fra veiene og over på jernbane. Havnene må tilrettelegges bedre for økt samtrafikk mellom skip, lastebil og tog. Vi vil ha et godt, desentralisert flyplassnett.

Liberalisering av postsektoren i Europa skaper utfordringer for et land med så spredt bosetting som Norge. Konkurransen i lønnsomme markeder i tettbygde strøk kan skape behov for offentlig finansiering av posttjenester i distriktene. Arbeiderpartiet vil arbeide for internasjonale rammebetingelser som kan sikre posttjenester til lik pris over hele landet.

Arbeiderpartiet vil:

- gjennomføre et løft for transport og kommunikasjon gjennom å øke satsingen på vei, jernbane, kollektivtrafikk og havner og farleder.
- prioritere vedlikehold og trafiksikkerhet vesentlig høyere innenfor bevilgningene til vei og bane.
- fortsette å legge om bilavgifter slik at det lønner seg å ha bil som forurensrer lite.
- satse på sammenhengende sykkelveinett i byområder.
- støtte bypakker med tiltak for å redusere biltrafikken og øke kollektivsatsing.
- satse spesielt i det såkalte InterCity-triangelet på Østlandet for å få en rask økning i kapasiteten til godstransport med jernbane.
- prioritere kraftig opprustning og forbedring av dagens jernbanenett, noe som vil redusere reisetiden og øke avgangsfrekvensen for jernbane.
- øke innsatsen på kollektivtransport gjennom økt togtilbud og en vesentlig økning av belønningsordningen til kollektivtrafikk.
- vurdere hvordan mulige konsepter for høyhastighetsbaner kan tilpasses norske forhold.
- utvide ungdomsrabatter i kollektivtransporten slik at ungdom, elever, lærlinger og studenter får rett til 50 prosent rabatt.
- støtte bybaneløsninger.
- tilrettelegge havner og godsterminaler for å få gods over på båt og bane.
- øke innsatsen til merking og utbedring av farledene.
- styrke oljevernberedskapen og slepebåtkapasiteten.
- arbeide for fornyelse av fergeflåten.

- se syke transport og drosjetilbud og evt. andre transporttilbud i distriktene i sammenheng for å sikre et godt tilbud.
- opprettholde likeverdige tilbud av posttjenester til lik pris over hele landet.
- beholde NSB, Posten og Avinor i statlig eie og si nei til salg av Telenor.
- arbeide for å benytte biogass i kollektivtrafikken.
- for å sikre rasjonell framdrift av større samferdselsprosjekter vil Arbeiderpartiet gå inn for prosjektf finansiering av vei- og jernbanestrekninger

Levende lokalsamfunn

Verdiskaping skjer over hele Norge, og by og land er gjensidig avhengige av hverandre. Arbeiderpartiet vil derfor legge til rette for likeverdige levekår over hele landet og opprettholde hovedtrekkene i bosettingsmønsteret. Norge har i langt større grad enn våre naboland lyktes med å opprettholde spredt bosetting. Distriktpolitikken skal trygge arbeidsplasser og bidra til nyskaping og utvikling. Gjennom en aktiv og målrettet distrikts- og regionalpolitikk skal varierte arbeidsplasser og trygge velferdstjenester sikres i hele landet. Vi vil vektlegge de enkelte regioners særlige fortrinn, utvikle robuste bolig-, arbeids- og serviceområder og legge til rette for velfungerende regionale sentra i alle deler av landet.

De største byene har en helt spesiell rolle i regionene, fordi de fungerer som drivkraften i blant annet utdanning, verdiskaping, utvikling, kultursatsing, internasjonalisering og innovasjon. Samtidig ser vi at levekårsutfordringene knyttet til fattigdom, bolig, kriminalitet, helse og sosialomsorg er størst i de samme storbyene. Arbeiderpartiet vil føre en politikk som tar hensyn til storbyenes rolle og utfordringer, og som gir de større byene muligheter til både å løse utfordringene, og ta i bruk mulighetene på en bedre måte enn hva de gjør i dag.

Arbeiderpartiet vil styrke demokratiet både lokalt og regionalt. Arbeiderpartiet mener det fortsatt er behov for folkevalgt styring på regionalt nivå. Fylkeskommunene har ansvaret for å utvikle en regionalpolitikk slik at vi kan utnytte potensialet i alle deler av landet. Kommunene må bidra til å sikre et levende lokalt folkestyre. Kommunenes viktigste oppgave er å gi innbyggerne tilgang til et likeverdig tilbud av samfunnets nødvendige fellestjenester der de bor.

Arbeiderpartiet mener det er behov for forandringer i kommunestrukturen. Endringer i dagens kommuneinndeling er nødvendig for å sikre funksjonelle og bærekraftige kommuner. Der geografiske og samfunnsmessige hensyn tilsier endring av kommunegrenser eller sammenslåing av kommuner, må staten positivt stimulere til dette. Strukturendringer bør være frivillig for kommunene, men ikke på en slik måte at enkeltkommuner kan stanse enhver endring som er ønsket av nabokommuner og er hensiktsmessig ut fra regionale hensyn.

Arbeiderpartiet vil:

- beholde differensiert arbeidsgiveravgift.
- følge opp satsingsområdene i Groruddalen og i Oslo Sør, og ha satsinger i andre byområder med tilsvarende utfordringer.
- at ny statlig virksomhet skal lokaliseres ut fra regionale og distriktpolitiske hensyn. Vi vil ikke foreta omfattende utflytting av eksisterende statlige virksomheter.
- bidra til omstilling i lokalsamfunn med særskilte utfordringer.
- at alle fylker sikres tilstrekkelig med midler til å skjøtte sitt ansvar for regional utvikling. Vi vil utvikle virkemidler for å sikre at også fylker med flere eller alle kommuner utenfor

det distriktpolitiske virkeområdet skal ha grunnlag for å drive regionalt utviklingsarbeid i hele fylket.

Klimautfordringene

Klimaendringene er, sammen med den internasjonale fattigdommen, vår tids største utfordring. Disse to problemene er knyttet sammen. Å bekjempe fattigdom er bare mulig gjennom omfordeling og økonomisk vekst. Samtidig vet vi at økonomisk vekst lett innebærer miljøproblemer og økte utslipp av klimagasser. Vi må *både* løfte mennesker ut av fattigdom og redusere utslippene av klimagasser samtidig.

Norge skal være i front i kampen mot klimaendringene. I internasjonal sammenheng er det særlig på fire områder Norge kan spille en betydelig rolle i klimaarbeidet. Vi kan gi viktige bidrag når det gjelder håndtering av CO₂. Vi kan også spille en betydelig rolle i arbeidet med å bevare regnskog. Vi er en stormakt innenfor skipsfart og kan spille en betydelig rolle gjennom å redusere klimautslipp herfra. Og vi kan ta et viktig ansvar for overvåkning av og forskning på klimaendringer i polare områder. Vi skal ta vårt ansvar på alle disse områdene.

Vi går foran med å overoppfylle vår del av Kyoto-avtalen, og tar ansvar for kutt tilsvarende 30 prosent av våre utslipp innen 2020, og 100 prosent innen 2030, slik at vi da er karbonnøytrale. Våre klimamålsettinger skal nås både gjennom utslippsreduksjoner i andre land og gjennom reduksjoner i utslipp her hjemme.

Vårt ansvar her hjemme må tas på en rekke sektorer, og tiltak er omtalt i dette programmet under kapitler som omhandler energi, transport, næringsliv, forskning og landbruk. Vårt internasjonale ansvar handler i stor grad om å bidra til en ny internasjonal klimaavtale. Dette er omtalt i det internasjonale kapitlet i dette programmet.

Miljø- og klimabelastningen fra det norske forbruket er høyere enn det som svarer til et bærekraftig nivå i en global målestokk. Dette handler i hovedsak om energibruk i bolig, om matvarer og om transportsektoren. Forbruket må vris i miljøvennlig retning for å være bærekraftig. Den økende oppmerksomheten om klimaspørsmålet bidrar også til at norske forbrukere er opptatt av hva de kan bidra med for å redusere klimautslipp. Arbeiderpartiet ønsker bedre merkeordninger for å legge til rette for at norske forbrukere skal ha nok kunnskap og informasjon til å ta riktige klimavalg.

Klimavennlig energi

Mye av den norske velferden er sprunget ut fra produksjon og videreforedling av energi. Vi har en høyere andel fornybar energi enn de fleste europeiske land, og vår produksjon av olje og gass skjer etter de høyeste miljøstandarder og med de laveste utslippene i verden.

Arbeiderpartiet vil fortsette utviklingen av Norge som energinasjon langs disse linjene. Vi må minst ha som mål å være selvforsynte med elektrisk kraft i år med normal kraftproduksjon.

Kraftsituasjonen i Midt-Norge skal løses gjennom nettinvesteringer og ny kraftproduksjon. Endringene i energiloven sikrer rett til nett for forbruk og produksjon, og sentralnettet skal utformes slik at man unngår langvarige underskuddsområder i framtiden.

Norge er en storprodusent av fornybar energi. Samtidig har vi et stort uutnyttet potensial for å øke produksjonen ytterligere, både når det gjelder vannkraft og ny fornybar energi. Vi vil øke

satsingen på nye fornybare energikilder og styrke forskningsinnsatsen på ny fornybar energi. Havbasert vindkraft kan bli et nytt stort satsingsområde for Norge.

Bioenergi gir et viktig bidrag til å kutte CO₂-utslippene. Det bidrar også til arbeidsplasser i distriktene og til å holde kulturlandskapet åpent, og har et stort potensial i Norge. Arbeiderpartiet har som mål å øke utbyggingen av bioenergi til opp mot det dobbelte av dagens nivå innen 2020. For å få til dette må vi ha et tett samarbeid med aktørene i markedet, og vi må gjennomføre tiltak for å øke både etterspørselen og tilbudet.

Arbeiderpartiet vil satse på strømsparende tiltak i husholdningsnettet og styrke arbeidet for energieffektivisering og reduksjon av energiforbruket. Vi er åpne for en skånsom oppgradering og utbygging av vannkraft der dette ikke fører til store naturinngrep. Vi vil styrke arbeidet med konsesjoner til utbygging av vannkraft. Vi vil bygge ut overføringsssystemet for elektrisk kraft, for å sikre god tilgang til strøm i alle deler av landet.

Arbeiderpartiet vil at den norske petroleumsvirksomheten skal baseres på det til enhver tid beste av kunnskaper, erfaringer og teknologi, og på verdens strengeste miljøkrav. Hensynet til fiskeriinteresser og gyteområder skal veie tungt. Norsk petroleumsvirksomhet har kontinuerlig tilegnet seg kunnskap og ny teknologi gjennom erfaringsbasert utvikling. Den helhetlige forvaltningsplanen for Barentshavet og havområdene utenfor Lofoten er basert på en slik tilnærming. Arbeiderpartiet vil at også forvaltningen av andre havområder skal bestemmes ut fra en slik helhetlig og økosystembasert tilnærming.

Norsk petroleumsteknologi har blitt en voksende eksportnæring, og bidrar dermed til vekst, inntekter og arbeidsplasser i Norge. Arbeiderpartiet vil legge til rette for at denne utviklingen fortsetter. Vi vil opprettholde verdiskapingen, sysselsettingen og kompetansen i petroleumsnæringen på et høyt nivå, og bidra til å øke utvinningsgraden i feltene. Vi vil bidra til at petroleumsvirksomhet skal gi ringvirkninger i nærområdene.

Det er et mål for Arbeiderpartiet å ta i bruk en større del av naturgassen fra norsk sokkel i Norge til industri-, energi- og transportformål. Bruk av gass i Norge skal skje innenfor våre internasjonale klimaforpliktelser. Arbeiderpartiet mener slik bruk må inngå i EUs kvotesystem, som sikrer at de totale utslippene ikke øker.

CO₂-håndtering, -rensing og -lagring vil være et avgjørende virkemiddel for å lykkes i kampen mot global oppvarming. Arbeiderpartiet har derfor vært en pådriver i utviklingen av slik teknologi. Vi vil videreføre og styrke arbeidet med å utvikle teknologi, og arbeide internasjonalt for at løsningene kan utvikles til å bli kommersielt levedyktige.

Arbeiderpartiet vil at Norge skal bli verdensledende når det gjelder håndtering av CO₂ fra kraftverk. Norge skal etablere verdens største fullskalaanlegg for fangst, transport og lagring av CO₂ på Mongstad. Målet er å lykkes med å utvikle ny teknologi, som i neste omgang kan brukes i kull- og gasskraftverk rundt om i verden.

Vår energiproduksjon er basert på naturressurser og gir opphav til en avkastning fra naturen, også kalt grunnrente. Med økte karbonpriser vil denne grunnrenten kunne øke i årene framover. Arbeiderpartiets energipolitikk er basert på at naturressursene tilhører fellesskapet, og grunnrenten skal tilbakeføres til fellesskapet.

Arbeiderpartiet vil:

- etablere et storstilt og langsiktig forskningsprogram for ny fornybar energi, herunder offshore vindkraft.

- ha en betydelig økning av bevilgningene til vindkraft og andre fornybare energikilder. Disse skal ha rammebetingelser som er langsiktige og forutsigbare.
- styrke innsatsen for å øke bruken av bioenergi.
- bidra til flere fjernvarmeanlegg og biokraftanlegg gjennom støtteordninger og effektiv konsesjonsbehandling.
- arbeide for et grønt sertifikatmarked som omfatter Sverige og på sikt også de øvrige nordiske og europeiske landene.
- styrke kapasiteten i NVE.
- legge til rette for opprustning av eksisterende vannkraftverk.
- vurdere forenklinger i regelverket for konsesjonsbehandling.
- bidra til å utvikle de regionale kraftselskapene gjennom et langsiktig offentlig og regionalt eierskap.
- utarbeide en nasjonal strategi for energieffektivisering.
- ha åpenhet i forvaltningen av norsk petroleumsvirksomhet.
- legge til rette for at en større andel av gass fra norsk sokkel kan benyttes til innenlandsk industriell verdiskaping ved blant annet å bidra til utbygging av infrastruktur for gasstransport.
- at de gitte konsesjoner for gasskraft skal stå ved lag. Nye konsesjoner skal basere seg på CO₂-fjerning.
- utvikle Mongstad til et permanent internasjonalt forskningscenter for fangst og lagring av CO₂.
- gi petroleumsindustrien tilgang til interessante leteområder for olje og gass.
- bidra til god sameksistens mellom petroleumsvirksomhet og fiskeriinteresser.
- bidra til økt bruk av naturgass som drivstoff på skip.
- Nordland VI og VII og Troms II er i dag ikke åpnet for petroleumsvirksomhet. Arbeiderpartiet vil ta stilling til leteboring i disse områdene ved behandling av forvaltningsplanen i 2010. Vi vil basere beslutningen på føre-var-prinsippet og på ny kunnskap, og hvorvidt utvinning kan skje på en forsvarlig måte for miljø og fiskeriressurser, og med lokale ringvirkninger.
- øke forskning på utslippberedskap innenfor petroleumsvirksomhet.

Miljø og naturvern

Norge skal være et foregangsland i miljøpolitikken. For å løse miljøproblemene trenger vi omfattende internasjonalt samarbeid, sterk miljøetsatsing nasjonalt og lokalt, samt at næringsliv, organisasjoner og hver enkelt tar sitt ansvar.

Arbeiderpartiet vil gjøre det enkelt å være miljøvennlig i hverdagen, og vil sikre alle tilgang til norsk natur og friluftsopplevelser. Arbeiderpartiet vil styrke allemannsretten, og sikre alle tilgang til rekreasjonsarealer. Særlig er dette viktig i pressområder. Det offentlige må kjøpe flere arealer til friområder, og kommunene må sikres juridisk hjelp til å håndtere konflikter om allmennhetens tilgang.

Vi vil forvalte natur på en måte som sikrer både nålevende og framtidige generasjoner mulighet til naturopplevelser. Bevaring av økologisk mangfold er ikke bare et nasjonalt anliggende, men et område der Norge har klare internasjonale forpliktelser. Vern og restriksjoner i forhold til bruk av natur skal bidra til å sikre dette. Forvaltningen av naturen bygger i økende grad på en økosystembasert tilnærming. Det innebærer at planter, dyr og mikroorganismer og deres samspill med miljøet rundt, ses på som en enhet som forvaltes under ett. Vi vil sikre naturområder lovmessig vern mot utrydding.

Fjellarealene i Norge er en begrenset ressurs, og den økende etterspørselen etter fritidsboliger i fjellet setter denne ressursen under press. Fjellet har stor betydning for naturmiljø og friluftsliv. For å kunne ivareta alle interessene i fjellet, er det nødvendig med en god og samordnet arealplanlegging. Dagens kommunale planlegging er for fragmentert og tar ikke tilstrekkelig hensyn til naboområdene. Det er derfor nødvendig å styrke den regionale planleggingen på området.

Arbeiderpartiet vil:

- oppfylle våre forpliktelser i internasjonale miljøavtaler.
- stanse tapet av biologisk mangfold og øke barskogvernet.
- fullføre verneplanen for nasjonalparker.
- ha levedyktige rovdyrstammer i Norge, og utøve en aktiv og målrettet rovdyrforvaltning slik at konfliktnivået blir redusert. Vi vil ha gode erstatningsordninger.
- trappe opp kalking av vassdrag.
- etablere en nasjonal hovedregel om forbud mot bygging av hytter og fritidsboliger på snaufjellet.
- øke kunnskapen om konsekvensene av vern og sikre lokal medvirkning i vernesaker. Det er viktig at det legges til rette for verdiskaping i tilknytning til verneområdene.

5 Dele: Velferd og rettferdighet

Alle – uansett hvor sterke vi er – kommer en eller annen gang til det punktet hvor vi trenger hjelp. Vi får barn. Vi blir syke. Vi blir gamle. Da skal samfunnet stille opp. Et sterkt fellesskap gir det enkelte mennesket mer frihet, fordi det skaper trygghet når vi trenger det.

Vi vil ha gode velferdsordninger som skal sette folk i stand til å klare seg selv, og gi dem som ikke klarer seg på egen hånd omsorg og bistand. Vi vil forandre, fornye og forbedre velferdstjenestene slik at de har god kvalitet, er tilgjengelige, virker rettferdige og bruker ressursene effektivt.

Oppvekst og familie

Norge skal være et godt land å vokse opp i. Da må vi sette barna først. Småbarnsårene kan være krevende for familien. Det er viktig både for den enkelte og for samfunnet å legge godt til rette for å kombinere barn og arbeid.

Alle barn fortjener en bra start i livet, og oppveksten er særlig viktig for å forebygge vanskeligheter senere. Samfunnet har et særlig ansvar for å ta vare på barn som lever i familier der det er utfordringer med rus, psykiske problemer eller andre forhold som påvirker barnets oppvekstvilkår. Det som er best for barnet skal være avgjørende for tiltakene som settes inn, både når barnet bor sammen med sine foreldre og når omsorgsovertakelse finner sted. Barn skal involveres i beslutninger som angår dem. De fleste barn vil ha kontakt med foreldrene gjennom livet, uavhengig av foreldrenes omsorgsevne. Barnevernet må legge til rette for et godt samarbeid med foreldrene. Det er viktig at barn i barnevernet får stabile rammer og forutsigbarhet. Arbeiderpartiet vil vurdere om foreldrenes adgang til å få prøvet saken gjentatte ganger skal begrenses. Åpen adopsjon bør vurderes som barneverntiltak.

Vi ønsker en opptrappingsplan for styrking av barnevernet i kommunene, herunder at de ansatte har kompetanse og arbeidsforhold til å gi barn og familier god faglig bistand. Barnevernet må komme tidlig inn i situasjoner der de skal bistå familier. Vi må sikre at alle som bistår utsatte barn og unge samarbeider godt på tvers av kontorer og forvaltningsnivåer, slik at det blir én dør inn.

Det er viktig at barn under barnevernets omsorg får stabile rammer og forutsigbarhet. Samarbeid mellom barnevernet og foreldrene skal etterstrebes, der det er til barnets beste. Barn som har fått bistand fra barnevernet, klarer seg bedre dersom de får ettervern etter fylte 18 år. Arbeiderpartiet ønsker at alle barnevernsbarn som ønsker det skal få ettervern, og at barnevernet skal følge opp dem som takker nei til ettervern.

Arbeiderpartiet ønsker ikke et markedsstyrt barnevern. Vi vil ikke konkurranseutsette offentlige institusjoner i barnevernet. Vi vil prioritere ideelle organisasjoner framfor kommersielle ved offentlig kjøp av barnevernstjenester. Ved slike anskaffelser skal kvalitet prioriteres som det viktigste kriteriet. Ideelle organisasjoner som leverer velferdstjenester til det offentlige skal få langsiktige rammer for samarbeidet.

Arbeiderpartiet ønsker å utvikle overordnede samarbeidsavtaler som sikrer forutsigbarhet, langsiktighet og nyskaping for frivillige organisasjoner.

Arbeiderpartiet vil forhindre at barn blir utsatt for unødvendig kjøpepress, enten det er for usunne matvaner eller markedsføring direkte rettet mot barn. Skoler og barnehager bør være reklamefrie soner.

Arbeiderpartiet vil gjennomgå adopsjonsprosessen for å sikre at den ikke blir unødvendig lang og byråkratisk. Vi ønsker et bedre samarbeid med avgiverland.

Arbeiderpartiet vil:

- er imot kontantstøtten, og vil gradvis avvikle denne når full barnehagedekning er oppnådd og alternative ordninger etablert.
- utvide foreldrepermisjonen til 48 uker med 100 prosent lønn, og at 14 av disse ukene forbeholdes far.
- styrke fars selvstendige permisjonsrettigheter. Hver av foreldrene skal gis foreldrepenger på basis av egen opptjening.
- utrede hvordan ordningen med den to uker lange omsorgspermisjonen for far ved fødsel eller omsorgsovertakelse kan gjøres bedre.
- innføre tiltak mot samværssabotasje og manglende betaling av bidrag.
- at adopsjonsstøtten skal knyttes til folketrygden og settes til 1 G.
- arbeide for å åpne for adopsjon fra flere land.
- ha en opptrappingsplan for styrking av barnevernet i kommunene gjennom kompetanseheving og å øke antall ansatte.

- målrette atferdsprogrammer brukt i barnevernet, slik at de bedre kan brukes i familier med innvandrerbakgrunn.
- bedre oversikten over antall norske barn som til enhver tid oppholder seg i utlandet.
- følge opp barn som har mangler i norskkunnskaper ved 4-årskontroll, samt deres foreldre.
- gi tilbud om sommerskole, inkludert fritidsaktiviteter, for barn i områder med mange minoritetsspråklige familier.
- gi tilskudd til nødvendige ombygginger av bolig av hensyn til barn med nedsatt funksjonsevne.
- at barn i familier som lever på sosialstønad skal ha selvstendig rett til aktivitetsstøtte.
- at avlastingstilbud for familier til barn med spesielt krevende behov må bygges ut.
- gi domstolen en begrenset mulighet for å idømme delt bosted dersom det er barnets beste.

En helsetjeneste i front

Arbeiderpartiet vil at vi i Norge skal skape et helsevesen hvor pasienten er i sentrum og får det beste tilbudet. Vi må sørge for at helsevesenet ligger i front i den medisinske og teknologiske utviklingen, og at tilbudet er tilgjengelig for alle, uansett bosted, inntekt, kjønn, etnisitet og språk eller alder. Vi vil ha et sterkt offentlig helsevesen.

I dag ser vi tre hovedutfordringer innen helsevesenet: Vi må sikre høy kvalitet og rask behandling for alle pasientgrupper, også de som ikke har sterke organisasjoner og pressgrupper til å tale sin sak. Vi må bygge ned de store forskjellene i helse som finnes mellom ulike grupper i befolkningen, og vi må ha sterkere styring i helsepolitikken.

Arbeiderpartiet vil styrke sykehusenes økonomi. Allerede i dag er vi blant de land i verden som bruker mest penger på helsetilbudet. Vi må derfor også gjøre noe med organiseringen av helsevesenet og sørge for at hver krone kommer pasienten til gode.

I dag foregår en uforholdsmessig stor del av behandlingen i sykehus. Dette er dyrt, og kan i tillegg være svært belastende for pasienten. Arbeiderpartiet mener vår viktigste oppgave nå er å styrke den kommunale helsetjenesten.

Skal helsetilbudet bli bedre, må vi ha en reform for å sikre bedre samhandling mellom de ulike aktørene i helsevesenet. Først og fremst er det nødvendig å få til samhandling mellom sykehus, spesialisthelsetjenesten og den kommunale helsetjenesten. Vi vil derfor fjerne det som hindrer samarbeid, og utvikle systemer som gjør at det lønner seg å samhandle.

Innovasjon i helsesektoren er av stor betydning. Stilt overfor en forventet knapphet på arbeidskraft og høyere kvalitetskrav fra brukerne, må vi arbeide smartere og finne nye løsninger gjennom forskning og innovasjon. I mange tilfeller kan innovasjon i offentlig sektor bidra til økt verdiskaping i næringslivet.

De siste års satsing på psykisk helsevern har ført til bedre tjenester for mange som sliter med psykiske problemer, men det gjenstår fortsatt mye. Personer med psykiske problemer opplever fremdeles stigmatisering og fordommer. Innsatsen for å integrere og skape romslige lokalsamfunn må styrkes, slik at flere får et bedre liv der de bor. Informasjon om hjelpetilbud for den som blir syk er viktig både for å motivere den enkelte til å søke hjelp og for å motarbeide fordommer. Politisk må man ta ansvar lokalt og sørge for et bredt hjelpeapparat tilpasset den enkelte. Samarbeidet med sykehusene og kommunene må

styrkes, spesielt for dem med omfattende og langvarig sykdom. Det skal bli enklere å få øyeblikkelig hjelp ved psykisk sykdom, og samarbeidet mellom ansatte i kommuner og i sykehusene må bedres. Barn av foreldre med store fysiske eller psykiske problemer må spesielt ivaretas for å unngå problemer senere i livet.

Ambulansetjenesten må være et offentlig ansvar, og stor grad av offentlig eierskap er et mål på sikt. For å sikre innbyggerne en trygg og forutsigbar tjeneste, må det legges til rette for at ambulansetjenestene har ansatte som er godt kvalifiserte. Frivillige organisasjoner og andre som driver ambulansetjenester, må sikres langsiktige og forutsigbare avtaler.

Arbeiderpartiet vil:

- sikre et sykehustilbud med nærhet til akuttfunksjoner og fødetilbud.
- samle høyspesialisert medisin for å sikre sterke fagmiljøer.
- gjennomføre en samhandlingsreform i helsevesenet, hvor de økonomiske, juridiske og organisatoriske ordningene tilpasses slik at pasienten opplever et helsetilbud som henger sammen, og ressursene utnyttes best mulig.
- at sykehusene i det vesentlige skal være eid og drevet av det offentlige.
- arbeide for at minoritetsbefolkningen får likeverdige helsetjenester ved å styrke tolketjenesten og øke kunnskapen i helsevesenet.
- holde egenandeler i helsevesenet på et lavt nivå.
- opprette flere distrikts- og lokalmedisinske sentra.
- forbedre den elektroniske informasjonsflyten i alle deler av helsevesenet, og innføre kvalitetsregistre.
- sikre god politisk styring gjennom ny nasjonal helseplan som skal være et strategisk styringsdokument for helse- og omsorgstjenesten. Planen skal behandles av Stortinget.
- forlenge satsingen på behovsdrevet innovasjon og næringsutvikling i helsesektoren, og utvide denne til også å omfatte forskningsbasert innovasjon.
- forbedre det kommunale tilbudet for psykisk syke, og gjennomgå tilbudet til de sykeste av disse.
- bedre tilgjengeligheten til akutte tjenester for psykisk syke, og gi et oppfølgingstilbud til pårørende.
- ha tilrettelagte bo- og aktivitetstilbud for psykisk syke.
- at barn med alvorlig syke foreldre må følges opp på en god måte i sykehusene og kommunene.
- styrke fagkunnskapene til de ufaglærte og ansette flere faglærte i psykiatrien, både i institusjonene og primærhelsetjenesten.
- opprette lindrende enheter for pasienter med inkurabel kreftsykdom og andre alvorlige kroniske diagnoser.
- støtte forskning på ME / kronisk utmattelsessyndrom, og la ME-pasienter få dekket utgifter til medisinsk behandling i utlandet fram til tilfredsstillende medisinsk behandling er etablert i Norge.
- øke antallet forsøk ved assistert befruktning.
- at gravide skal ha tilbud om tidlig ultralyd.

Forebyggende helsearbeid og rehabilitering

Nordmenn har gjennomgående en god helse. Men det er store forskjeller i helsetilstanden mellom ulike grupper i befolkningen. De som er best stilt økonomisk, er også de som har

best helse. For Arbeiderpartiet er det et sentralt mål å redusere de sosiale helseforskjellene og bekjempe faktorer som bidrar til ulikhet i helse.

Mange mennesker lever med kronisk eller alvorlig sykdom og uførhet. Flere utvikler livsstilssykdommer som hjerte- og karsykdom, fedme, diabetes, kreft, muskel- og skjelettlidelser og psykiske lidelser. I tillegg blir andelen av befolkningen som blir eldre høyere, og vi lever lenger som følge av et godt helsetilbud og en økende velstandsutvikling. Det at vi blir eldre, fører også til at flere får sykdommer som for eksempel demens og kreft. Denne utviklingen kan ikke løses av sykehusene alene. Vi trenger også mer forebygging og sterkere satsning på rehabilitering og habilitering. Arbeiderpartiet vil samarbeide med frivillig sektor, styrke det forebyggende arbeidet lokalt og utvikle nye modeller for dette.

Skolen har en viktig oppgave i å forebygge helseskader. Mange elever har i dag en altfor passiv fysisk tilværelse og et uheldig kosthold. Skolen må bidra til økt fysisk aktivitet og gode ernæringsvaner. Skolehelsetjenesten har en unik mulighet til å fange opp tidlige tegn på livsstilssykdommer, rusproblemer eller psykisk sykdom. I dag har ikke denne tjenesten kapasitet og ressurser nok til å kunne jobbe forebyggende og helsefremmende. Arbeiderpartiet er opptatt av å styrke skolehelsetjenesten og Helsestasjon for ungdom – et kveldsåpent, gratis lavterskeltilbud som ungdom selv kan oppsøke.

Mange helseproblemer skyldes forhold på arbeidsplassen. Det trengs mer kunnskap om slik sykdom, slik at mer kan forebygges. Arbeiderpartiet vil satse sterkt både når det gjelder forskning på årsaker og konkrete tiltak for å unngå at arbeidsmiljøet skal gi varige helseskader.

Arbeiderpartiet er bekymret for økningen i antallet hiv-smittede. Det er behov for økt innsats i kampen mot hiv/aids i Norge.

Arbeiderpartiet vil:

- styrke rehabiliterings- og habiliteringstjenestene.
- at en større del av helsekronene brukes på helsefremmende og forebyggende helsearbeid i kommunene.
- at skolehelsetjenesten må bli et tilgjengelig tilbud for alle elever fra barneskoletrinnet opp til videregående skole. Nasjonale standarder må settes i forhold til utbredelse og innhold. Skolene må ha tilgang på psykisk helsepersonell.
- styrke arbeidsmedisinske avdelinger, og øke kapasiteten slik at det kan bli bedre samordning for forebygging og behandling av yrkesrelaterte sykdommer og helseplager.
- styrke bedriftshelsetjenesten.
- samarbeide med arbeidslivets parter slik at den enkelte arbeidsplass kan gi tilbud om fysisk aktivitet, tobakkssluttkurs og utvikler godt arbeidsmiljø.
- ha konkrete sykdomsforebyggende og kunnskapsøkende tiltak rettet mot minoritetsmiljøer som er særlig utsatt for enkelte livsstilssykdommer.
- at kommuner og fylkeskommuner har en sentral rolle i arbeidet med folkehelse og mot sosiale helseforskjeller.

Likeverdig tannhelsetilbud

Målet om et likeverdig helsetilbud gjelder også for tannhelsefeltet. Mange har god tannhelse. Dessverre er det også mange som har store problemer på grunn av økonomi eller livssituasjon. Sosiale ulikheter i tannhelse følger i stor grad samme mønster som sosiale

ulikheter i øvrig helsetilstand, spesielt hos eldre. For disse kan dårlig tannhelse også bidra til feil- og underernæring. For Arbeiderpartiet er det et mål å utjevne slike ulikheter på tannhelsefeltet.

Arbeiderpartiet vil derfor at tannhelsefeltet skal bli en del av det offentliges ansvar på lik linje med det øvrige helsevesen. Flere grupper har et særlig behov for offentlig finansierte tannhelsetjenester, og i første omgang må vi løse utfordringene for dem som har de største problemene. Vi vil satse på motivering og forebygging, nye rettigheter og skjermingsordninger for dem som trenger det mest. Vi vil bedre tilgjengeligheten til tjenestene.

Det er store geografiske variasjoner i tilgjengelighet på kvalifisert tannhelsepersonell. Særlig i den offentlige tannhelsetjenesten er det mangel på personell. Arbeiderpartiet mener det må legges mer vekt på desentralisert utdanning av tannlegespesialister og på etablering av regionale kompetansesentra.

Arbeiderpartiet vil:

- at det offentlige gradvis tar et større ansvar på tannhelsefeltet. I perioden 2009–2013 vil vi:
 - etablere gratis årlig tannhelsekontroll for eldre over 75 år.
 - forbedre tannhelsetilbudet for dem som bor i institusjon og utvide det til også å gjelde heldøgns omsorgstilbud utenfor institusjon.
 - utvide tannhelsetilbudet for psykisk syke med en alvorlig diagnose.
 - ta bort egenandelen for 19- og 20-åringer hos skoletannlege.
 - at de som deltar i NAVs kvalifiseringsprogram skal ha gratis tannbehandling på linje med dem som har sosialhjelp som hovedinntektskilde eller omfattes av kommunale rustiltak.
 - at det settes tak for hvor mye den enkelte selv skal dekke av utgifter til nødvendig tannbehandling, slik at alle får råd til å ivareta sin tannhelse på en god måte.
- etablere flere oppsøkende tilbud til dem som ikke ellers oppsøker tannhelsetjenester.
- øke utdanningskapasiteten for tannpleiere.
- legge til rette for desentralisert spesialistutdanning og regionale kompetansesentra innen tannhelse.
- arbeide for at det skal være tannlegevakt i alle fylker.

Storsatsing mot rusmisbruk

Rusmisbruk er et alvorlig samfunnsproblem. Skader av rusbruk og avhengighet berører mange. Alkohol er det rusmiddelet som i dag fører til mest sykdom, flest dødsfall og ulykker. Ektefeller, samboere, kolleger, og ikke minst barn, berøres av misbruk av rusmidler.

Rusmiddelpolitikken må favne bredt, gjennom forebygging og tidlig oppdagelse og iverksetting av tiltak, til behandling og rehabilitering. Det er mangel på behandlingsplasser og for lange ventetider for mange. Kvaliteten i tilbudet er på mange områder for dårlig. Alle ledd i rusomsorgen må styrkes, og det må innføres klare kvalitetskriterier. Fremdeles er det behov for mer kunnskap hos ansatte i kommunene, på sykehusene og i frivillige organisasjoner. Det er nødvendig med styrket forskningsinnsats. Vi må bidra til at rusmisbrukere og deres pårørende får nødvendig oppfølging og rehabilitering før, under og etter innleggelse. Etter behandling må det gis hjelp med bolig, arbeid og bygging av nye nettverk. Personer med rusavhengighet opplever stigmatisering og å bli møtt med manglende respekt når de søker hjelp. Mange har vansker med å integreres i lokalsamfunn og i arbeidsliv.

Arbeiderpartiet vil bygge opp en framtidsrettet rustjeneste. Vi trenger en flerårig satsing som tilsvarer den satsingen som har vært i psykiatrien. Vår politikk på rusområdet skal være bred og favne forebygging, holdningsarbeid, motivasjon til endring, behandling, rehabilitering og oppfølging/ettervern.

Rusavhengige skal få bedre sammenheng i oppfølging, rehabilitering og behandling. Tjenestene skal ha god kvalitet, preges av godt samarbeid mellom nivåer, tjenester og mellom offentlige og private instanser. Tjenestene skal være sammenhengende og så nært som mulig der den enkelte og dennes pårørende bor.

Arbeiderpartiet vil:

- trappe opp tilbudet og kapasiteten innenfor alle deler av rusomsorgen.
- at ventetiden for behandling av rusavhengighet skal reduseres, og at behandlingstilbudene er differensierte og individuelt tilpasset.
- at de som ber om hjelp for sin rusavhengighet skal få oppfølging fra første dag.
- etablere rusakutt i Oslo, og vurdere etablering også i de andre store byene.
- øke den forebyggende innsatsen på skoler og arbeidsplasser for å forhindre rusmisbruk og avhengighet.
- overvåke situasjonen med overdose- og rusrelaterte dødsfall og skaffe mer kunnskap om årsak til slike dødsfall med sikte på å forbedre overlevelsesprognosen for rusavhengige.
- at rusavhengige skal få innfridd sine pasientrettigheter og sikres rett til behandling på riktig nivå og til rett tid ut fra en individuell vurdering.
- at alle kommuner utarbeider rusmiddelpolitiske handlingsplaner.
- ha sterkere statlig tilsyn og kontroll med skjenkepolitikken, samt vurdere innskrenkning i åpningstidens maksimalgrense for utsalgs- og skjenkesteder.
- sikre et alkoholfritt miljø for barn og unge ved skoler og idrettsanlegg.
- styrke rusmiddelforskningen.
- fortsette å bygge ut rusbehandlingstiltak i fengslene, og jobbe for at alle landets fengsler skal bli rusfrie.
- at personer med både rusavhengighet og psykiske problemer får et bedre og mer samordnet tilbud.
- at barn og unge som har foreldre med rusproblemer fanges bedre opp ved helsestasjoner, barnehager og skoler. Disse må gis tilstrekkelig kunnskap til å følge opp i forhold til barna og deres familier.
- følge opp pårørende til rusavhengige bedre.
- at utdanning om rus styrkes i pleie-, omsorgs- og helserelaterte utdanninger.
- i større grad ta i bruk muligheten til tvangsbehandling, spesielt mot unge rusmisbrukere.

Pleie og omsorg

Pleie- og omsorgstrengende må få hjelp fra det offentlige tilpasset de utfordringene de har. I dag gir kommunene pleie og omsorg til ulike grupper som unge funksjonshemmede, eldre og syke. Omsorgen må tilbys i en form som gir den enkelte trygghet, som ivaretar de pårørende og som passer de lokale forholdene.

Arbeiderpartiet vil ha flere ansatte i pleie- og omsorgssektoren med høyere grad av fagkompetanse. Tverrfaglige team bør finnes. Vi vil fjerne køer i omsorgen, og vi vil forhindre at omsorgstrengende blir kasteballer i det offentlige hjelpeapparatet.

Arbeiderpartiet vil:

- bygge eller gi tilsagn om bygging av minst 12.000 sykehjemsplasser eller heldøgns omsorgsplasser innen 2015.
- sørge for en god og faglig sterk legetjeneste i omsorgsboliger og sykehjem.
- øke valgfriheten i pleie- og omsorgstilbudene. De som mottar hjemmetjenester skal ha faste hjemmehjelpere, innflytelse på hvem som kommer hjem til seg og medbestemmelse over hva som skal utføres.
- bedre tilbudet og lovfeste dagtilbud til demente.
- styrke etter- og videreutdanning av kommunalt ansatte i pleie og omsorg.
- at institusjoner for eldre skal ha lokaler og betjening som kan ivareta behovet for aktivisering.
- at det som ledd i tilbudet til eldre legges til rette for et nært samspill med pårørende og andre frivillige krefter.

Aktiv alderdom

Eldre mennesker utgjør en stor og voksende del av befolkningen. De fleste er aktive og har gode muligheter for utfoldelse og livskvalitet. Arbeiderpartiet ønsker å trekke flere eldre mennesker inn i organisasjonslivet og det frivillige samfunn. Vi ønsker å bidra til at flere eldre kan delta i arbeidslivet.

Arbeiderpartiet vil:

- etablere tilskuddsordninger for eldrecentre, besøkstjenester og andre former for møteplasser.
- trekke inn frivillige organisasjoner, biblioteker og eldrecentre i arbeid for å gi eldre muligheter til å lære bruk av IKT.
- gjøre mer aktiv bruk av eldrerådene.
- styrke satsingen på kultur for eldre.
- utvikle tilbudene med senioruniversiteter slik at flere pensjonister får tilgang til ny kunnskap.

Tilgjengelighet og deltakelse

For å få alle med må vi bygge ned barrierene for deltakelse. Ofte er det menneskeskapte hinder som gjør deltakelse vanskelig dersom du har nedsatt funksjonsevne. Utforming av produkter, byggverk og uteområder bør være slik at de kan brukes av alle mennesker, så langt det er mulig uten spesielle tilpasninger eller hjelpemidler.

Arbeiderpartiet vil ha en inkluderende fellesskole. Da må skolebyggene være tilgjengelige for alle, og byggene må oppmuntre til åpenhet og mangfold. For mange mennesker med nedsatt funksjonsevne kan det være problematisk å gjennomføre skoleløpet og høyere utdanning på normert tid. I slike tilfeller må det legges til rette for større fleksibilitet. Det er av stor verdi for samfunnet og den enkelte at det blir mulig å gjennomføre utdanningen og komme i arbeid.

Tilgjengelighet til offentlige bygg og kollektive transportmidler er sentralt dersom mulighetene til deltakelse skal være reelle. Arbeiderpartiet vil ha ambisiøse mål for å få forrang i arbeidet med å gjøre de kollektive transportmidlene universelt utformet.

Muligheter for aktiv deltakelse handler også om tilgjengelighet til varer, tjenester og informasjon. All offentlig informasjon må være tilgjengelig for alle. Det betyr for eksempel at informasjon må være tilgjengelig på lydfil, i tillegg til at den må være tilgjengelig elektronisk.

Arbeiderpartiet vil:

- fjerne barrierer og sørge for universell utforming og tilgjengelighet for alle til å delta i samfunnet.
- bidra til kompetanseheving om universell utforming hos dem som står for offentlig planlegging, utbygging og innkjøp.
- at det skal innføres én nasjonal standard for forhold mellom holdeplass og transportmiddel.
- at det stilles krav om tilgjengelighet knyttet til skjenkebevilling/serveringsbevilling.
- at hjelpemiddelsentralens tilbud skal være tilgjengelig over hele landet.
- tilrettelegge for at funksjonshemmede ved behov skal kunne bruke noe lengre tid på studieprogresjon.
- at det ansettes flere med funksjonshemning i det offentlige.

Pensjon og trygd

Arbeiderpartiet vil ha gode trygdeordninger og et sikkert og sosialt rettferdig offentlig pensjonssystem. Solide pensjons- og trygdeytelser i offentlig regi er en bærebjelke i den norske velferdsstaten. Trygder og pensjoner må gi god inntektssikring for alle. Alle skal sikres gode ytelser, også de som ikke klarer å stå lenge i arbeidslivet. Samtidig må det legges til rette for at de som er i stand til og ønsker å stå lenger i arbeid skal tjene på det.

De siste årene er det vedtatt omfattende reformer i pensjons- og trygdesystemet. Disse reformene trykker pensjonssystemet for tiår framover, samtidig som det gir langt bedre mulighet for den enkelte til å trappe yrkeskarrieren gradvis ned etter eget ønske. At reformene lykkes, vil være avgjørende for alle enkeltmenneskene som berøres. Arbeiderpartiet vil sikre at informasjon og veiledning om konsekvensene for egen pensjon blir lett tilgjengelig gjennom Internett og på NAV-kontorene.

Regjeringen fikk i 2008 igangsatt en offentlig utredning av et bredere system for tjenstepensjoner forvaltet i samarbeid med arbeidslivets parter. Utredningen skal blant annet bygge på kjønns- og aldersnøytrale premier, videreførte pensjonsrettigheter ved jobbskifte og et nivå på tjenstepensjonen som sammen med Folketrygden er på om lag to tredjedeler av tidligere lønn. Utredningen vil gi et viktig grunnlag for videre arbeid med et bredt kollektivt tjenstepensjonssystem i privat sektor på høyde med det vi finner i andre nordiske land.

Arbeiderpartiet vil

- sikre framtidens avtalefestede pensjon (AFP).
- innføre en rett til inntil 10 dager permisjon pr. år for omsorgsansvar for nære pårørende.
- legge til rette for at seniorer kan trappe arbeidet gradvis ned, og få til bedre kombinasjoner av trygd og pensjon.
- forbedre yrkesskadeordningen, slik at den blir enkel og rettferdig.
- følge bedre opp dem som har delvis arbeidsevne, og utvikle metoder for arbeidsevnevurderinger, slik at den enkelte lettere kan få tilbud om passende jobb.
- forenkle regelverket for trygd og skatt ved opphold i utlandet.

Sosial rettferdighet

Arbeiderpartiet vil utjevne økonomiske og sosiale forskjeller og bekjempe fattigdom. Det krever innsats gjennom hele livsløpet. Arbeid til alle og gratis eller rimelige velferdstjenester, er sammen med det sosiale sikkerhetsnettet avgjørende for å lykkes. Vi vet at noen helt eller delvis står utenfor arbeidslivet i kortere eller lengre perioder, og har etablert NAV som en felles arbeids- og velferdsetat for å hindre at folk som trenger hjelp blir kasteballer i det offentlige hjelpeapparatet. Nå må vi ta et krafttak for å redusere køene og forbedre servicenivået i NAV. Uansett livssituasjon har alle krav på en verdig og god behandling fra det offentlige.

De som har mulighet til å klare seg ved eget utkomme skal oppmuntres til det, og arbeid og aktivitet skal lønne seg. Folk som ikke deltar i det ordinære arbeidsmarkedet skal ha rett til kvalifiseringsarbeid, utdanning eller annen meningsfull samfunnsaktivitet. At alle skal med, betyr også at en skal kunne lære hele livet. Aldersgrensen for utdanning som arbeidsrettet tiltak bør i særskilte tilfelle, som ved sykdom og skader, reduseres, og arbeidsrettede tiltak for dem som mottar arbeidsavklaringspenger skal legge til rette for ny karrierevei, når det er det beste tiltaket for arbeid. Voksne med læringsvansker skal gis tilbud med særskilt oppfølging.

Arbeiderpartiet vil:

- at NAV-kontorene skal videreutvikles ved bruk av brukerundersøkelser, universell utforming, reduksjon av køer og etablering av tilbud under soning i fengslene.
- øke kompetansen i NAVs førstelinje.
- at alle brukere av sosialtjenestene må sikres den individuelle plan de har lovmessig rett til.
- ha et samarbeid mellom NAV og de frivillige organisasjonene om kunnskapsoverføring i arbeidet med uføre og arbeidsledige med funksjonshemming.
- arbeide for tilpassede og individuelle jobbtrenings- og opplæringstilbud for tidligere prostituerte.

Bolig for alle

En god bolig er et nødvendig fundament for et godt, fritt og trygt liv. Arbeiderpartiet vil føre en boligpolitikk som skal bidra til sosial utjevning og være et viktig virkemiddel i bekjempelse av fattigdom og for inkludering. Gode boliger i gode boområder er en nødvendig forutsetning for et godt liv for den enkelte. Arbeiderpartiet vil ikke la markedskreftene råde grunnen alene på dette området. Virkemidlene i boligpolitikken må styrkes, slik at alle gis økonomisk mulighet til å disponere egen bolig. Vi må gi rammebetingelser som gjør det mulig for folk å skaffe seg egnede boliger i ulike livsfaser, og bidra til at det bygges mange nok og gode nok boliger. De som av ulike grunner velger å leie, skal ha gode botilbud.

Det er behov for en politikk som skaper et mer stabilt boligmarked med økt boligbygging, stabil prisutvikling, og et leiemarked som er stabilt og har et tilbud til folk med ulike behov. Husbanken har den viktigste rollen i den statlige boligpolitikken, og Arbeiderpartiet vil vektlegge Husbanken som boligpolitisk verktøy. Arbeiderpartiet vil styrke Husbankens virkemidler og tilskuddsordninger. Husbanken må i enda større grad enn i dag være en boligbank for samfunnsnyttige investeringer, slik som miljøinvesteringer og universell utforming. Arbeiderpartiet vil bruke Husbanken til å utjevne sosiale og økonomiske forskjeller, øke nybygging og til å bedre legge til rette for unge i etableringsfasen.

Kommunene skal være en drivkraft for å få fart i boligbyggingen. Kommunene må settes bedre i stand til å føre en aktiv boligpolitikk gjennom en god kommuneøkonomi og økte tilskudd til utleieboliger. Ved nye byggeprosjekter bør kommunene i større grad stille krav om at en viss andel av boligmassen skal være rimelige utleieboliger.

Universell utforming av boliger er viktig, slik at flest mulig eldre og funksjonshemmede som ønsker det, kan bo lengst mulig i sitt eget hjem. Arbeiderpartiet mener det må satses sterkere på utbedring av eksisterende boligmasse, slik at disse blir universelt utformet. Spesielt er installering av heis sentralt i en slik utbedring. Vi vil gi tilskudd til bygging av heiser i blokker uten heis.

Arbeiderpartiet vil:

- at Husbanken skal sikres mer ressurser og kompetanse slik at den framstår som et aktivt politisk redskap for å sikre alle en skikkelig bolig. Husbanken skal sikre at større grupper får boliglån og mulighet til å skaffe seg en nøktern bolig.
- sikre at Husbanken har gode utlånsrammer blant annet for å sikre at flere kan få startlån.
- sette i gang et program for økt bygging av ikke-kommersielle utleieboliger og studentboliger.
- arbeide for at det offentlige stiller til rådighet rimelige tomter til boligbygging.
- bygge minst 1000 studentboliger hvert år.
- at offentlige utleieboliger må bli en større del av boligmassen, blant annet for å sikre raskt boligtilbud til etterspurt arbeidskraft der den trengs.
- at Husbanken må finansiere boliger til vanskeligstilte med krav om og tilskudd til miljøarbeider/oppfølging i bolig.
- stimulere til universell utforming av boliger slik at eldre og funksjonshemmede som ønsker det, kan bo lengst mulig i sitt eget hjem.
- arbeide videre for å avvikle den usosiale tomtefesteordningen ved å gi en bedre innløsningsrett til landets 350.000 tomtefestere.
- underlegge alle festekontrakter konsumprisregulering.
- innføre et forbud mot framtidige festekontrakter.
- vurdere å innføre en egen støtteordning for de beboere som har vært omfattet av husleiereguleringsloven og som ikke vil klare økningen i husleie.

Kamp mot kriminalitet

Kriminalitet skaper utrygghet. Arbeiderpartiet vil bekjempe og forebygge kriminalitet. Forbrytelser skal oppklares raskt og lovbrytere straffes og rehabiliteres. Ofre for alvorlig kriminalitet og pårørende må ivaretas. Tryggheten i samfunnet skal være et offentlig ansvar. Kriminalpolitikken må forebygge bedre, oppklare mer, og reagere og rehabiliterer mer effektivt.

Vi vil ha et synlig og operativt politi. Innbyggerne skal sikres service med god politibemanning og beredskap over hele landet. Politiet skal være effektivt, profesjonelt og serviceinnstilt i møte med publikum. Nærpolitiet kjenner mennesker og lokalmiljø best, og kan løse konflikter tidlig. Politiet skal ha tid og ressurser til forebyggende arbeid. Skal vi få til dette, er det avgjørende at det utdannes flere politifolk. Polititjenestemenn må ha tid til å utføre de oppgavene som en moderne politietat krever. For å avlaste polititjenestemenn for oppgaver som i mindre grad hører under politirollen og frigjøre tid til politifaglig arbeid, må flere yrkesgrupper inn i politietaten.

Arbeiderpartiet vil føre en kriminalpolitikk som er tøff mot gjengangere og organiserte kriminelle, og som har gode og effektive rehabiliteringstilbud for dem som ønsker seg tilbake til samfunnet. Tiltak for førstegangssonere er særlig viktig. Mange innsatte sliter med psykisk eller fysisk sykdom, eller er rusavhengige. Dette ønsker vi å redusere ved å bedre helsetilbudene og legge til rette for kombinasjon av behandling og straff. God oppfølging etter løslatelsen er avgjørende for å hindre tilbakefall.

For å bekjempe kriminalitet er det av avgjørende betydning å forbygge bedre. Forebyggende velferdstiltak som fritids- og aktivitetstilbud for unge vil prioriteres. I samfunns- og arealplanlegging må forebygging av kriminalitet veie tungt. Vi må ha et godt samarbeid mellom stat og kommune om kriminalitetsforebyggende tiltak. Med gode velferdstilbud for alle, kan mange av startblokkene for en kriminell løpebane fjernes. Arbeiderpartiet vil jobbe for at det på kommunalt nivå utarbeides handlingsplan for samhandling mellom de etater som driver forebyggende innsats mot barn og unge.

Daglig utsettes mange barn for vold og overgrep i Norge. Konsekvensene er store for de barna det gjelder, for deres pårørende og for samfunnet som helhet. Arbeiderpartiet vil prioritere bekjempelse av vold som rammer kvinner, barn og eldre. Volden som utøves i hjemmene er et offentlig ansvar og et alvorlig og omfattende kriminalitetsproblem. Vi må bli bedre til å oppdage, anmelde, oppklare og domfelle denne typen kriminalitet, samt sørge for et bedre hjelpe- og behandlingstilbud.

Kriminalitet skal ikke lønne seg. Arbeiderpartiet ønsker å styrke det etterforsknings- og forvaltningsmessige arbeidet for å avdekke svart økonomi. Det må etableres høyere kompetanse hos lokale politimyndigheter, og samarbeidet med skattemyndigheter, trygdeetat, arbeidstilsyn og sosialmyndigheter må forsterkes, for å avdekke slik kriminalitet.

Arbeiderpartiet vil:

- øke ressursene til politiet, styrke nærpoltiet, bygge flere politiposter og ha tjenestesteder og lensmannskontor over hele landet.
- at saker skal behandles raskere i rettssystemet.
- få opp straffenivået for grov vold, sedelighetsforbrytelser, voldtekt og drap.
- intensivere arbeidet mot menneskehandel, illegal innvandring og smugling/innføring av narkotika og våpen.
- gi bedre oppfølging til ofre for alvorlig kriminalitet ved å:
 - etablere flere rådgivningskontorer for kriminalitetsofre. Åpningstiden må utvides.
 - utvide tilbudet ved støttetelefonen for kriminalitetsofre.
 - etablere overgangsboliger for kvinner og barn i kommunene.
 - styrke rettssikkerheten for ofre for voldtekt og kjønnslemlestelse og utvide retten til bistandsadvokat.
 - sørge for tilgjengelig voldtekts- og voldsmottak over hele landet, og heve kompetansen ved disse mottakene.
 - gi bedre oppfølging av voldtektsofre med kostnadsfri oppfølging av psykolog/psykiater ut over akutfasen etter voldtekt.
 - gi bedre beskyttelse av volds- og trusselutsatte gjennom bruk av omvendt voldsalarm, mobil voldsalarm og besøksforbud.
 - styrke innsatsen mot vold mot eldre.
 - at politidistriktene skal ha familievoldskoordinator i full stilling.
 - bygge opp et bedre tilbud til barn som har vært utsatt for overgrep gjennom etablering av Barnehus over hele landet.
 - igangsette en egen utredning om vold mot barn.

- styrke innsatsen for å forbygge voldelig ekstremisme.
- bekjempe tvangsekteskap – blant annet gjennom støtte til frivillige organisasjoner med kompetanse på feltet og kompetanseheving i det offentlige.
- fjerne soningskøene.
- øke bruken av soning i institusjon (§12-soning) og rusbehandling under fengselsoppholdet.
- gjennomføre tiltak som bedrer oppfølgingen, slik at innsatte kan komme tilbake til en kriminalitetsfri tilværelse etter endt soning.
- utvide forsøket med hjemmesoning for korte dommer.
- erstatte juryen med en meddomsrett med tre fagdommere og seks lekdommere.
- øke innsatsen mot den organiserte kriminaliteten, særlig må gjengprosjektet styrkes og utvides til å omfatte alle aktuelle gjengmiljøer.
- intensivere kampen mot svart arbeid, svart økonomi, organisert kriminalitet, korrupsjon og skatte- og avgiftsunndragelser ved å styrke kompetansen og samarbeidet mellom politi, skattemyndigheter, arbeidstilsyn og NAV.
- vurdere om utilregnelige gjengangere som i dag ikke kan straffes, men heller ikke anses syke nok til tvangsbehandling, skal kunne idømmes tvungent psykisk helsevern eller tvungen omsorg.

6 Engasjere: Frivillighet og kultur

Et samfunns vellykkethet kan ikke bare måles i materielle goder. Å høre til små og store fellesskap er viktig for å kunne leve gode liv. Trygge og inkluderende lokalsamfunn er avhengige av at mennesker har tillit til hverandre og til at samfunnet stiller opp når vi trenger det.

Engasjement i frivillige aktiviteter styrker denne tilliten. Uformelle aktiviteter og fellesskap som idrett og kultur virker forebyggende mot ensomhet, rus og ekskludering. Derfor trenger vi et stort frivillig engasjement.

Frivilligheten har en evne til å mobilisere dugnadsinnsats og til å omstille seg raskt. Derfor gir et godt samspill mellom frivillig og offentlig sektor bedre muligheter til å nå våre mål. Arbeiderpartiet vil derfor legge forholdene bedre til rette for den frivillige innsatsen.

Kunst og kultur øker livskvaliteten og gir oss identitet. Alle skal ha muligheter til kunst- og kulturopplevelser, uavhengig av bosted og inntekt. Opplevelser og deltakelse på kunst- og kulturområdet kan ikke løses av markedskrefter alene, men krever et sterkt politisk og offentlig engasjement. Et levende kulturliv består både av profesjonelle og frivillige.

Frivillighet og velferd

Arbeiderpartiet vil sikre frivillighetens uavhengighet og mangfold, øke kunnskapen om frivillighetens betydning i samfunnet og foreta en bedre koordinering av frivillighetspolitikken mellom ulike statlige etater og departement.

Offentlig sektor har hovedansvaret for velferdsproduksjonen i Norge. Ideelle organisasjoner er viktige bidragsytere. Blant annet ser vi at frivillige aktører kan presentere nye løsninger på velferdsutfordringene i samfunnet. De ideelle organisasjonene består av aktører med høy kompetanse og stort engasjement. Noen er store organisasjoner med mange ansatte, mens andre baserer seg i stor grad på ren frivillighet.

Arbeiderpartiet ønsker å videreutvikle *samhandlingen* mellom offentlig sektor og ideelle organisasjoner for å bedre tjenestetilbudet til befolkningen. Organisasjonene er ikke bare et supplement til de offentlige tjenestene, men viktige samarbeidspartnere med spesialkompetanse. Med et økende behov for pleie- og omsorgstjenester – og økende krav til kvalitet og innhold – vil behovet for en samhandling med ideelle og frivillige organisasjoner være økende i årene som kommer.

Arbeiderpartiet vil

- at ideelle og frivillige organisasjoner som bidrar til velferdsproduksjonen som leverandører til det offentlige skal få forutsigbare avtalevilkår og arbeidsforhold, samtidig som vi skal stille klare krav til kvalitet, kostnader og arbeidsvilkår.
- at kompetanse i organisasjonslivet brukes mer bevisst i utviklingen av tjenestetilbudet.
- at muligheten til å inngå direkte avtaler med ideelle organisasjoner om drift av velferdstjenester videreutvikles. Så langt det er mulig vil vi unnta ideelle organisasjoner fra anbud innenfor barnevern og rusomsorg.
- at det opprettes et kontaktutvalg mellom ideelle og frivillige organisasjoner og myndigheter som koordinerer utviklingen av tjenestetilbud på helse- og omsorgsområdet.

Fritid og frivillig innsats

Det legges ned et betydelig arbeid i frivillige organisasjoner, grupper og sammenslutninger. Frivillig arbeid utvikler samfunnet. Nesten alle er innom frivillig arbeid på en eller annen måte i løpet av livet. Idrett, sang og musikk, speiding, miljøgrupper, teater, tros- og livssynsarbeid og andre tilbud i regi av frivillige organisasjoner, gir barn og unge en mulighet til å øke sin livskvalitet gjennom meningsfulle aktiviteter. Dette bidrar til å styrke fellesskapet og er et viktig bidrag til en trygg og god oppvekst og til samhold på tvers av ulikheter.

Barne- og ungdomsorganisasjonene har en unik mulighet for å bidra til mangfold i samfunnet og inkludering av alle, uansett bakgrunn. God integrering dreier seg om å skape flest mulig møteplasser på tvers av etnisitet, kjønn, funksjonsevne og sosial bakgrunn.

Det er et mål at flere med minoritetsbakgrunn deltar aktivt i frivillig arbeid, både barn og voksne.

Idretten er Norges største folkebevegelse. Gjennom tusenvis av aktiviteter gis barn og voksne tilbud om trening, kunnskap og sosialt fellesskap. Idretten har en egenverdi, og den har stor samfunnsmessig betydning. Gode oppvekstvilkår, styrket folkehelse, integrering og organisasjonsskolering er gode eksempler på idrettens viktighet.

Arbeiderpartiet vil gi alle mennesker muligheter til å utøve idrett ut fra sine egne ønsker og behov. Vi vil ha gode vilkår for idretten på alle plan, og særlig styrke barne- og ungdomsidretten. Både sentralt og lokalt vil vi i samspill med blant andre idrettens organisasjoner legge til rette for et godt idrettstilbud i hele landet.

Arbeiderpartiet vil gjennomføre et nytt stort løft for frivilligheten. Vi vil øke rammene for frivilligheten med 1 milliard kroner i momskompensasjon, slik at momspengene kommer tilbake til frivilligheten. I nær dialog med idretten og den øvrige frivilligheten, vil vi finne en måte å gjøre dette på som styrker frivilligheten på en ubyråkratisk måte og som sikrer frivillighetens selvstendighet og frihet.

Arbeiderpartiet vil ha en spillpolitikk som er sosialt ansvarlig og som sikrer frivillighetens inntekter. Arbeiderpartiet vil derfor beholde og utvikle Norsk Tipping, og slå ring om det norske spillsystemet. Arbeiderpartiet vil kjempe mot forslag om å liberalisere og privatisere spillmarkedet, som vil skape nye sosiale problemer og svekke frivillighetens inntekter.

Arbeiderpartiet vil:

- gjennomføre et frivillighetsløft, og øke rammen til frivillig arbeid med 1 milliard kroner til en momskompensasjon.
- at de offentlige støtteordningene til frivillige organisasjoner må være mest mulig målrettede, fleksible og ubyråkratiske.
- øke statsstøtten til frivillige barne- og ungdomsorganisasjoner.
- øke den offentlige støtten til frivillighetssentralene.
- støtte og oppfordre lag og organisasjoner til å inkludere minoriteter.
- støtte frivillige organisasjoner som særlig satser på inkludering av minoritetskvinner i integreringsøyemed.
- øke utbyggingstakten av flerbruksanlegg, ballbinger og nærmiljøanlegg.
- satse særlig for å inkludere barn og unge som står i fare for å falle utenfor fellesskapet.
- ruste opp svømmehaller over hele landet, slik at barn og unge sikres skikkelig svømmeundervisning.
- arbeide for at lån av offentlige anlegg og skoler til idrettsaktiviteter for barn og ungdom under 18 år i størst mulig grad skal være gratis.
- gjennomføre en bred satsing for folkehelse og fysisk aktivitet i samarbeid med idretten og friluftsansjoner.
- foreta en gjennomgang av statens mål og virkemidler på idrettsfeltet.

Kulturløftet

Arbeiderpartiet vil fortsette gjennomføringen av Kulturløftet. Vi vil øke bevilgningene til kunst- og kulturformål. Det er et mål at de statlige bevilgningene skal utgjøre om lag 1 prosent av statsbudsjettet innen 200-årsjubileet for Grunnloven i 2014. I tillegg er det viktig å understreke de lokale og regionale myndigheters ansvar for å bevilge tilstrekkelige midler til lokalt kulturliv. Dette er også hensikten med den innførte kulturloven. Det er viktig at det flerkulturelle perspektivet synliggjøres på alle felter i kulturlivet. Internasjonalt samarbeid er også viktig. Arbeiderpartiet understreker kulturens egenverdi.

En aktiv kulturpolitikk bidrar til å styrke næringsutvikling og kreativitet. Den skaper arbeidsplasser og er god distriktspolitikk. I tillegg bidrar kultursatsing til større forståelse mellom mennesker, inkludering og integrering. En trygghet på egen kultur og språk er en viktig forutsetning for å kunne forstå andres. I en verden med stadig raskere og bedre

informasjonsflyt, får vi langt flere kulturelle inntrykk enn tidligere. Dette gir kunnskap og impulser om andre kulturer som er med på å utvikle vår egen kultur. Vi vil bedre levekårene for kunstnere.

Vi vil sikre et levende kulturtilbud og kulturliv over hele landet. Ikke minst er det viktig å styrke satsingen i de fylkene som ikke har store kulturinstitusjoner, og dermed får en mindre del av den statlige kultursatsingen. Også kunstformer som teater, opera, dans, film og ulike musikkjangre, skal ha gode kår i hele Norge.

Den kulturelle skolesekken skal medvirke til at elever i skolen kan gjøre seg kjent med kunst- og kulturuttrykk av alle slag, tuftet på kvalitet og profesjonalitet.

Det er viktig å føre en offensiv språkpolitikk. Bokmål og nynorsk skal være likeverdige skriftspråk. Sidemålsundervisningen i skolen skal beholdes og forbedres.

Våre kulturminner er en viktig del av vår kulturarv. Det er derfor viktig å ta vare på historiske bygninger og kultursteder, slik at disse også kan oppleves i framtiden.

Arbeiderpartiet vil:

- gi tilbud om plass i kulturskole til alle barn som ønsker det. Som en del av Kulturløftet vil vi styrke kulturskoletilbudet og ha ordninger som sikrer at alle kan delta, uavhengig av økonomi. Vi vil legge til rette for at flere får et kulturskoletilbud gjennom SFO.
- bidra gjennom støtteordningene til produksjon og lansering av norsk film, og styrke det regionale filmmiljøet.
- øke støtten til norske dataspill.
- videreføre en satsing på norsk musikk. Innkjøpsordningen for musikk utvides.
- satse på digitalisering og tilgjengeliggjøring av kulturarven.
- styrke det lokale kulturtilbudet ved å legge til rette for lokale kulturhus og styrke barne- og ungdomsorganisasjonene gjennom frifond.
- utvide ordningen med kulturkort for ungdom.
- gi økt støtte til bildekunst og utsmykking av offentlige bygg.
- styrke scenekunsten over hele landet ved å støtte institusjoner og satse på det frie feltet.
- styrke museene med vekt på formidling og faglig utvikling.
- styrke litteraturformidlingen ved blant annet innkjøpsordningene, og stimulere til leselyst blant unge.
- utvikle bibliotekene til kulturelle informasjons-, kunnskaps- og kultursentre. Bibliotektenester skal være gratis.
- tilrettelegge for bruk av kulturopplevelser i et samarbeid med profesjonelle og frivillige kulturkrefter for å bidra til økt livskvalitet og inkludering, for eksempel i eldreomsorgen, psykisk helsevern, forebyggende barne- og ungdomstiltak og integrering av innvandrere.
- utvide den kulturelle spaserstokken til også å gjelde friske og opplagte seniorer.
- føre en offensiv språkpolitikk og sikre norsk språk som et fullverdig og funksjonelt språk på alle områder i samfunnet.

Tros- og livssynsmangfold

Religion og livssyn spiller en viktig rolle i det norske samfunnet, både for fellesskapet og for enkeltmennesker. Alle har rett til å praktisere religion og livssyn etter eget ønske.

Arbeiderpartiet vil at det offentlige legger til rette for og bidrar økonomisk til et mangfold av religions- og livssynsutøvelse i Norge. Tros- og livssynssamfunn utgjør en vesentlig del av frivillig sektor.

Samfunnet er mer mangfoldig på tros- og livssynsområdet i dag enn tidligere. Arbeiderpartiet ønsker at det offentlige skal stimulere til fellestiltak og til dialog mellom ulike religioner og livssyn, og mellom de ulike konfesjoner innen trosretningene. Dialog og kunnskap øker gjensidig forståelse, og dermed styrkes fellesskapet.

Den norske kirke har i dag både formelt og reelt en særstilling blant trossamfunn i Norge. Et flertall av befolkningen er medlemmer av Den norske kirke. Vi ønsker å sikre denne som en kirke som er åpen, trygg, demokratisk og har bred forankring blant medlemmene. Samtidig er det avgjørende for oss at innbyggere som har annen religiøs eller livssynsmessig tilhørighet ikke skal bli diskriminert eller tilsidesatt av flertallet.

Arbeiderpartiet støtter det brede forliket på Stortinget om forholdet mellom stat og kirke. Forliket innebærer at kirken skal få en friere stilling i forhold til staten, og at det i samarbeid med Den norske kirke skal gjennomføres en demokratireform i løpet av 2011, slik at kirkens organer får en sterkere demokratisk legitimitet og forankring hos kirkemedlemmene.

Arbeiderpartiet vil:

- gjennomgå tros- og livssynspolitikken i dialog med tros- og livssynssamfunnene for å skape en mer helhetlig og samlet politikk på dette området.
- sikre likebehandling av tros- og livssynssamfunn.
- bidra til at det opprettes flere livssynsnøytrale seremonilokaler.
- bidra til å sikre alle innbyggere likeverdige seremonier ved bryllup og gravferd.
- at utenlandske forkynnere som har arbeid av varig karakter i trossamfunn skal gjennomgå opplæring om norsk språk og det norske samfunnet.
- gjennomføre en omfattende demokratireform i Den norske kirke.
- påbegynne arbeidet med en forvaltningsreform i kirken.
- legge til rette for at det skal bli flere kvinnelige sokneprester, proster og biskoper.
- videreføre trosopplæringsreformen.
- at kommunene får økonomisk hjelp til å ruste opp kirkebygg som trenger det.

7 Verden

Arbeiderbevegelsen har alltid vært internasjonal. Det er fordi mange av verdens problemer deles av oss alle, og fordi ikke noe land kan løse disse problemene alene. Til grunn for vårt internasjonale arbeid ligger to viktige prinsipper: Det første er solidaritet – å stå sammen og å stå andre bi i kamp for frigjøring, menneskeverd og utvikling. Det andre er støtte til overnasjonale organer, samarbeid og et internasjonalt rettssamfunn. Oppgavene verdenssamfunnet står overfor sprenger nasjonale grenser og må møtes ved internasjonalt samarbeid både på regionalt og globalt nivå.

Internasjonale kjøreregler, sterke institusjoner og en global rettsorden er hovedinteresser for Norge. Vår utenrikspolitikk må søke allianser, og vi må se sammenhengen i politikken – mellom rettferdig fordeling, handelspolitikk, energipolitikk, miljøpolitikk, sikkerhetspolitikk, næringspolitikk og fredsengasjement. Vi skal ha en viktig rolle som internasjonal brobygger, og vil utvikle "den norske modellen" for bistand, konfliktløsning og dialog. Respekt for menneskerettighetene inkludert faglige rettigheter er en viktig premisse for arbeiderbevegelsens engasjement. Ved en aktiv engasjementspolitikk skal vi bruke våre muligheter til å gjøre en forskjell.

Arbeiderpartiet vil ivareta norsk sikkerhet og norske interesser. Vi har et tydelig fokus på våre nærområder. Norge har store naturressurser. Det gir oss et stort ansvar, blant annet for norsk suverenitetshevdelse og bærekraftig forvaltning av disse ressursene. Arbeiderpartiet vil føre en aktiv politikk i nærområdene, med fokus på nordområdene, forvaltning av fiskeriressurser, forholdet til Russland, klimautfordringene og samarbeid med våre nordiske naboer.

Sikkerhet og fred

Et sterkt internasjonalt rettsamfunn er vår beste sikkerhetsgaranti. Å bekjempe spredning av masseødeleggelsesvåpen, organisert kriminalitet, terrorisme og å beskytte våre nasjonale ressurser vil ikke være mulig uten et internasjonalt rettssamfunn og samarbeid. Vi ser tilløp til økt stormaktsrivalisering, press på sentrale rustningskontrollregimer, konkurranse om strategiske råvarer og sikkerhetsutfordringer i Norges nærområder. Arbeiderpartiets viktigste innsats for å møte dette er å arbeide for en FN-ledet verdensorden basert på samarbeid, der konflikter løses på grunnlag av folkeretten og maktbruk er forankret i FN-pakten.

Det er ikke mulig å skape fred uten å skape utvikling og rettferdighet. Vi vil møte ustabilitet og terrorisme med virkemidler som bygging av retts- og politivesen, utvikling av sivile samfunn, demokratisering, humanitær innsats, langsiktig bistand og militære midler. Vi må finne politiske løsninger på underliggende konflikter, og legge større vekt på forebyggende tiltak. Vi må bygge broer og utvikle samarbeid mellom ulike kulturer og religioner.

Norge skal ha en aktiv freds- og forsoningspolitikk. Vi skal være tilrettelegger i freds- og forsoningsprosesser, men også være til stede sivilt og militært der det er nødvendig. Fredsprosesser er et mål i seg selv. Det forplikter partene og sparer menneskeliv. Det er viktig at Norge samarbeider tett med FN på dette området. Vi tror kontaktpolitikk og dialog både med stater og andre aktører ofte vil virke bedre enn straffereaksjoner og sanksjoner.

Norsk sikkerhetspolitikk skal bidra til å sikre Norges suverenitet og territorielle integritet. Dette skal skje både gjennom overvåkning og tilstedeværelse i norske områder, og gjennom deltakelse i internasjonale organer og operasjoner. NATO er en hovedpilar i norsk sikkerhetspolitikk. NATO må bidra til avspenning, og vi vil videreutvikle NATO-samarbeidet og styrke OSSEs og Europarådets arbeid. Det er viktig at NATOs organisasjon og kommandostruktur er tilpasset dagens behov og utfordringer, men at NATO fortsatt må være basert på konsensus. NATO må igjen rette mer av sitt fokus mot alliansens kjerneoppgaver. Norge skal være en konstruktiv bidragsyter i samspillet mellom det europeiske og transatlantiske samarbeidet og i aktiv dialog med EU.

Flernasjonale fredsstøttende operasjoner skal være forankret i et klart og utvetydig FN-mandat eller annet anerkjent folkerettslig grunnlag hvis Norge skal delta. Deltakelse i FN-ledede fredsoperasjoner og styrking av FNs krisehåndteringsevne skal prioriteres. For å ivareta hjelpearbeidernes og organisasjonenes sikkerhet, er det viktig å skille klart mellom militær innsats og humanitær nødhjelp. Arbeiderpartiet vil samarbeide med FN, EU, NATO og andre om sivil og militær innsats for å fremme menneskelig og statlig sikkerhet.

Arbeiderpartiet vil bidra til at nedrustning og ikke-spredning av masseødeleggelsesvåpen kommer høyere opp på den internasjonale dagsorden. Vi vil arbeide for sikkerhet på lavest mulig rustningsnivå gjennom folkerettslig bindende avtaler. Vårt mål er en verden fri for både atomvåpen og andre masseødeleggelsesvåpen gjennom forpliktende avtaler som omfatter alle land. NATO må arbeide videre med å redusere atomvåpenenes rolle i sikkerhetspolitikken. Vi vil arbeide for avskaffelse av våpen som forårsaker uakseptable humanitære lidelser. Norge må søke allianser med likesinnede land og med det sivile samfunn i dette arbeidet.

Arbeiderpartiet vil:

- at Norge bidrar til flernasjonale fredsstøttende operasjoner i regi av FN, NATO og EU, og fremmer arbeidet for mer helhetlige og integrerte fredsoperasjoner.
- arbeide for at NATO styrker sitt fokus på alliansens kjerneoppgaver og utfordringer knyttet til medlemslandenes eget territorium og nærområder.

- arbeide for at NATO utarbeider et nytt strategisk konsept.
- arbeide for å fjerne alle strategiske og taktiske atomvåpen. Ingen nye kjernevåpen må utplasseres i Europa.
- bidra til å styrke det internasjonale atomenergibyrådet (IAEA) og internasjonal overvåking av uran-anriking.
- ha flere atomvåpenfrie soner, særlig i områder med fare for spredning, som Midtøsten og den koreanske halvøy.
- arbeide for at prøvestansavtalen skal tre i kraft og en full gjennomføring av ikke-spredningsavtalen.
- mobilisere for å redusere atomvåpenenes rolle gjennom å arbeide for en vellykket tilsynskonferanse i 2010. Om dette arbeidet ikke fører fram vil vi vurdere en egen konvensjon mot atomvåpen.
- arbeide mot all opprustning i verdensrommet.
- bidra til fortgang i gjennomføringen av avtalene om kjemiske og biologiske våpen.
- arbeide for en internasjonal konvensjon som regulerer alle typer konvensjonelle våpen.
- ha særlig fokus på arbeidet for å få en internasjonal avtale om håndvåpen.
- at alle land må merke håndvåpen med selger og førstekjøper, og arbeide for systemer med merking og sporing av ammunisjon og håndvåpen.
- føre stram kontroll med norsk våpeneksport, og arbeide for å få sluttbrukerklæring fra flest mulig land.
- gå inn for å opprette regionale overvåkingsmekanismer som ledd i FNs konfliktforebyggende virksomhet.
- arbeide for bredere tilslutning til minekonvensjonen og avtalen om forbud mot klasevåpen.
- at Norge bidrar til at FN, NATO og EU øker kvinneandelen i sine bidrag.
- med forankring i FNs sikkerhetsresolusjoner, videreføre vårt engasjement i Afghanistan både sivilt og militært, med sikte på å støtte demokrati, utvikling, godt styresett, fred og sikkerhet i regionen og likestilling for afghanske kvinner.
- støtte afrikanske lands mulighet til å delta i FN-operasjoner på eget kontinent.

Styring og rettsorden

Rettferdig fordeling forutsetter bedre global styring, mer demokrati og en sterkere rettsorden. Dagens globale institusjoner må bli mer representative, åpne, samordnede og effektive, og de må ha bedre overvåkings- og sanksjonsmuligheter.

FN er grunnpilaren i norsk utenrikspolitikk. Men FN må styrkes og reformeres. Norge må være en kritisk og konstruktiv støttespiller for FN. Det er viktig at vi bidrar til å styrke de områdene FN er i ferd med å bli god på, som arbeidet med fredsbygging. Institusjonene i FN som er ansvarlig for arbeidet med miljø, likestilling, fattigdom og en bærekraftig utvikling, må styrkes. Det samme gjelder FNs menneskerettighetsråd. På landnivå må FN bli langt mer koordinert og opptræ som én aktør.

FN må også spille på lag med regionale organer og initiativer som styrker den globale styringen. På områder hvor FN er for svakt må vi satse gjennom andre partnerskap, som for eksempel vaksinasjonsinitiativet GAVI eller syvlandsinitiativet innen nedrustning.

Arbeiderpartiet vil:

- reformere FNs sikkerhetsråd, slik at det blir mer demokratisk og representativt for de globale maktforholdene.
- at vetorettens betydning i sikkerhetsrådet innskrenkes.
- at FN etablerer et økonomisk og sosialt sikkerhetsråd hvor det internasjonale pengefond og Verdensbanken underordnes.
- bidra til å styrke FNs rolle med fredsbygging.
- at likestillingsarbeidet i FN styrkes.
- styrke utviklingslandenes innflytelse i Verdensbanken og Pengefondet for å få større åpenhet og mer demokratisk deltakelse.
- lede an i arbeidet med å få flere nasjoner til å anerkjenne den internasjonale straffedomstolen.
- at internasjonalt politi og rettssamarbeid for å bekjempe alvorlig kriminalitet, styrkes.

Global økonomi og handel

Skjev fordeling av ressursene krever en global økonomi og politikk som omfordeler. Arbeiderpartiet vil bidra til å utvikle en felles europeisk og internasjonal politikk for styring av finansmarkedene. Vi vil bidra til å innføre globale skatter som begrenser de negative virkningene av globaliseringen og skaper omfordelingsmekanismer på globalt nivå.

Norge er tjent med en åpen internasjonal handel. Vi har sterke næringsinteresser knyttet til våre naturressurser og er blant annet verdens nest største fiskeeksportør, verdens tredje største gasseksportør og fjerde største oljeeksportør. Vår eksportindustri skaper mange arbeidsplasser. Norsk næringsliv bidrar i tillegg med verdiskaping og næringsvirksomhet ut over Norges grenser. Arbeiderpartiet er derfor opptatt av at det finnes internasjonale kjøreregler for handel og at vårt næringsliv har rammevilkår som gjør at de kan konkurrere i en globalisert internasjonal økonomi.

Vi vil ha et globalt handelsregime som setter fattige lands og folks behov for utvikling i sentrum. Fattige land må få tilgang til markeder i industrilandene, samtidig som de må få mulighet til å beskytte sin egen industri i en oppbyggingsfase. Norge skal i WTO også støtte de fattige landenes rettmessige krav. Globale markeder krever internasjonale institusjoner og handelsregler både for stater og selskaper som sikrer en rettferdig behandling for alle. Vi mener derfor det er viktig å satse på et felles globalt handelsregelverk gjennom WTO.

Faglige rettigheter er avgjørende for en rettferdig handel. Det at arbeidere har anledning til å organisere seg og forhandle kollektivt for sine rettigheter, er den beste måten å sikre at de vinner fram med velbegrunnede krav. Derfor vil Arbeiderpartiet bidra til å øke respekten for faglige rettigheter i det globale handelsregelverket. Spørsmål knyttet til arbeidstakeres rettigheter og den internasjonale kampen for anstendig arbeid, må også være tema i WTO og andre internasjonale institusjoner og organisasjoner som arbeider med handel.

Skatteparadiser skaper skadelig skattekonkurranse, undergraver velferd og fremmer kriminalitet. Derfor vil vi arbeide for globale minimumsstandarder for åpenhet for selskaper, automatisk informasjonsutveksling mellom skattemyndigheter og et prinsipp som gjør det mulig for skattemyndigheter å slå ned på transaksjoner med skatteunndragelse som intensjon. Land som nekter å akseptere OECDs standarder for åpenhet og informasjonsutveksling må bli møtt med effektive forsvars- og mottiltak.

Klimaaspektet ved internasjonal handel er av stor og økende betydning. Dette gjelder spesielt frykten for at de land som innfører strenge klimatiltak, vil kunne oppleve at deler av

deres næringsliv utkonkurreres av næringsliv i land uten slike tiltak. Dette er uheldig, og det beste botemidlet mot en slik utvikling er å sørge for at et nytt globalt klimaregime etableres. Dette bør gi en global pris på klimagassutslipp som gjør at alle konkurrerer under like forhold på dette området. Dersom et slikt regime etableres, bør brudd på regimets forutsetninger kunne få handelsmessige konsekvenser. Dette må kunne håndteres innenfor rammen av WTOs konflikthåndteringsmekanismer.

Arbeiderpartiet vil:

- arbeide for overnasjonal og multilateral overvåking og regler for store investerings- og oppkjøpsfond.
- bidra aktivt gjennom WTO for å utvikle et globalt handelsregime med internasjonale regler som sikrer en rettferdig handel.
- at flere land skal ha toll- og kvotefri markedsadgang for alle varer til Norge.
- arbeide for at faglige rettigheter blir et sentralt element i et nytt globalt handelsregime.
- at eksportsubsidier og dumping av mat fra rike land til utviklingsland må opphøre.
- at rike land må foreta reduksjoner i den handelsvridende interne støtten.
- bidra til å utvikle en felles europeisk og internasjonal politikk for styring av finansmarkedene.
- at nasjonale myndigheter ikke tvinges til å privatisere eller avgiftsbelegge offentlige velferdsgoder.
- støtte norsk næringsliv med å vinne innpass i nye land og markeder.
- arbeide for internasjonale avtaler om globale finansieringskilder som kan medvirke til omfordeling og til styrking av FN-institusjonene: flyavgift, karbonskatt, skatt på våpenhandel eller avgift på valutatransaksjoner.
- at bilaterale investeringsavtaler med land i sør må fremme utvikling. Landene må gis rett til reguleringer og til å stille krav om teknologioverføring og lokal vareproduksjon.

Kamp mot fattigdom

Kampen mot fattigdom nytter. I flere land ser vi gode resultater i bekjempelsen av fattigdom. I andre land er nød fortsatt stor, og forskjellene øker. Utviklingsarbeid handler ikke bare om pengeoverføringer. Det dreier seg om å bidra til gode politiske løsninger. Vår utviklingspolitikk må derfor ses i sammenheng med den politikk Norge fører på andre områder, som handel, investering, innvandring og klimapolitikk. Det er et mål for oss å øke norske investeringer i sør både generelt og gjennom Statens pensjonsfonds utenlandsinvesteringer, basert på de prinsippene som ligger til grunn for fondet. Arbeiderpartiet er opptatt av statlige og private bedrifters samfunnsansvar. Norge skal være et foregangsland for samfunnsansvar.

Arbeiderpartiet vil bygge en utviklingspolitikk basert på sosialdemokratiske verdier som frihet, likhet, demokrati og solidaritet. Et sterkt sivilt samfunn, en god fordelingspolitikk, en sterk offentlig sektor og fokus på samarbeid, må være bærende for vår politikk.

Fattige land må hjelpes til å bli mindre avhengig av svingende råvarepriser. De må også få mulighet til å sikre nasjonal kontroll med råvarene. Arbeiderpartiet vil fortsatt være en pådriver for gjeldssanering og nye finansieringsformer for utvikling. Norge bør også gjennom FN ta initiativ til en internasjonal avtale om at alle rike land skal oppfylle FN-målet om minst 0,7 prosent av BNI i bistand. Vi ønsker mer politisk styring med penger som gis gjennom internasjonale organer.

Vår internasjonale innsats må i økende grad knyttes opp til respekt for menneskerettigheter, folkeretten, godt styresett, arbeid mot korrupsjon og krav om demokratireformer i

mottakerlandene. Demokratiske rettigheter, aktive borgere og sterke organisasjoner er forutsetninger for bærekraftige demokratier og utvikling. Vi vil at det satses mer på demokratiske partier, partibygging og utvikling av flerpartisystemer. Det å sette folk i stand til selv å kunne ta ansvar for egen utvikling, gjennom internasjonal respekt for faglige rettigheter, er et viktig bidrag til veien ut av fattigdom for mange. Sterke faglige organisasjoner bidrar også til en demokratisk utvikling.

Utdanning er en forutsetning for utvikling. Fortsatt er det mange barn som ikke har et tilbud om grunnutdanning. Blant dem er det en betydelig overrepresentasjon av jenter. Utdanning skal være et prioritert område i norsk utviklingspolitikk.

Kampen mot diskriminering må prioriteres, og vi må gjøre en særlig innsats for likestilling. Vi ønsker målrettede programmer som prioriterer jenter i utdanning og arbeid.

Satsing på vaksiner er en viktig del av arbeidet for gode helsetjenester. Vi vil øke bidragene til Det globale fondet for aids, tuberkulose og malaria. Norge må ta et ansvar for å intensivere aidsforskningen og utviklingen av en vaksine mot aids. Vi må også bidra til at den fattige del av verden får tilgang til medisiner og tilstrekkelig med helsearbeidere.

Arbeiderpartiet vil:

- at Norge skal være ledende i aktive bidrag til kampen for demokrati, bedre fordelingspolitikk og menneskerettigheter.
- at utdanning og likestillingsarbeid skal prioriteres i bistanden.
- at norsk bistand ikke skal kanaliseres gjennom organisasjoner og programmer som stiller krav til privatisering og en liberalistisk økonomisk politikk.
- at norsk bistand skal være minst 1 prosent av BNI.
- prioritere arbeid mot korrupsjon, samt kontroll og administrasjon av bistanden.
- at utviklingsprosesser og -programmer hvor Norge deltar, skal være åpne og transparente.
- bidra til at alle barn blir vaksinerte og får et grunnleggende helsetilbud.
- være en pådriver i arbeidet med gjeldslette og bidra til en økt innsats i FN og multilaterale fora, slik at illegitim gjeld slettes.
- ta initiativ til en gjennomgang av reglene for ODA-godkjenning av bistand.
- bidra til at utviklingsland kan utvikle fiskeriforvaltning og -kontroll som et ledd i global innsats mot overfiske.

”Aid-for-Trade”

Vår bistand og vår utviklingspolitikk må bidra til å øke de fattigste landenes handelskompetanse, såkalt Aid-for-Trade. Gjennom oppbygging av målrettet infrastruktur, håndverk, næringsliv og eksportfasiliteter kan utviklingslandene oppnå økonomisk vekst gjennom økt deltakelse i internasjonal handel. For Arbeiderpartiet er det særlig viktig å arbeide for at handelen tjener de svakeste landene og befolkningsgruppene, fremmer kvinnes stilling og er klima- og miljømessig bærekraftig.

Markedsadgang i de rike landene er nødvendig, men ikke tilstrekkelig for de fattigste landene. De trenger produksjon, regulering, handelsprosedyrer, kompetanse og markedsføringsapparat.

Arbeiderpartiet mener at Aid-for-Trade-bistand må innebære at den målrettede produksjonen og handelskompetansen Norge bidrar til i enkelte land også må medføre tilrettelegging for

import fra de samme landene. Vi vil i utviklingspolitikken bidra til større sør-sør-handel. Det er behov for bidrag til regional infrastruktur for å styrke handel mellom naboland.

Vi vil særlig bidra til at kvinner deltar i økonomisk virksomhet. Vi må bidra til å sikre kvinners rett til å inngå kontrakter, eie jord, arve, ta opp og kontrollere lån, m.m. Ordninger med mikrokreditt og prosjekter som gir kvinner økt innflytelse, må utvikles ytterligere. Både handelsavtaler og handelspolitikk må bidra til at kvinner gis de samme muligheter og fordeler av økt handel som menn.

Arbeiderpartiet vil:

- arbeide for at Norge gjennom utviklings- og bistandspolitikken bidrar til å gi våre samarbeidsland handelskompetanse, bl.a. ved Aid-for-Trade.
- gi mer oppmerksomhet til jobbskaping, bærekraftig næringsliv og handel i bistandsarbeidet.
- sikre fattige land handlingsrom for å velge utviklingsstrategier som tar hensyn til egne behov.
- gjennom Aid-for-Trade-programmet bygge opp infrastruktur og produksjon i utvalgte land som vi har gitt tollfrihet, med tanke på import til Norge fra de samme landene.
- styrke innsatsen gjennom multilaterale organisasjoner til blant annet egne programmer rettet mot kvinner og handel.
- ivareta kjønnsperspektivet i alt handelssamarbeid, bl.a. ved aktivt å bidra til formalisering av den uformelle økonomien.
- vurdere nærmere nordisk og europeisk samarbeid om utvikling av regionalt handelssamarbeid med regioner i Afrika.
- styrke de regionale institusjonenes kapasitet på handelsområdet, bl.a. gjennom aktuelle FN-organisasjoner, ITC og de regionale utviklingsbankene.

Rett til arbeid og en lønn å leve av

Retten til arbeid er grunnleggende. Utvikling krever at folk har arbeid og en lønn å leve av. Konkurransen basert på billig arbeidskraft undergraver faglige og politiske rettigheter i mange land.

Arbeiderpartiet vil legge til rette for økte investeringer og arbeidsplasser i fattigere land. Fattige land trenger adgang til og kunnskap om våre markeder, og infrastruktur for å kunne dra nytte av dette. For å bygge bro over kunnskapsskillet mellom fattige og rike land, må det satses på utdanning og kompetanseoverføring som gjør fattige land mindre råvareavhengig og mer forankret i moderne teknologi og kunnskapsproduksjon. Arbeidstakernes rettigheter må sikres, slik at konkurransen om arbeidsplasser ikke skaper utnyttelse og økte forskjeller.

Den nye norske strategien for anstendig arbeidsliv i andre land må gjennomføres i samarbeid med partene i arbeidslivet. "Anstendig arbeidsliv"-perspektivet må trekkes inn ved all samhandling mellom norske myndigheter og norsk næringsliv og aktører i andre land.

Arbeiderpartiet vil:

- at Norge internasjonalt bidrar med kompetanse om, og støtte til, partssamarbeid og forhandlinger i arbeidslivet for å sikre stabilitet, omfordeling og bærekraftig utvikling.
- at norske bedrifter som opererer i utlandet har organisasjonsrett, lokal forhandlingsrett og akseptable arbeidsforhold.
- at ILOs grunnleggende arbeidstakerrettigheter respekteres av alle internasjonale institusjoner og i norsk samhandel med andre land.

- at beskyttelse av arbeidstakernes rettigheter skal være et viktig mål å arbeide for i internasjonale handelsavtaler.
- støtte internasjonale institusjoner som setter etiske og politiske rammer og standarder for det globale arbeidsmarkedet.
- bidra til å styrke fagbevegelsen både på nasjonalt, regionalt og globalt plan.
- være en pådriver for å gjennomføre den nye strategien for anstendig arbeidsliv i andre land, i tråd med ILOs "decent work"-agenda.
- stille seg i bresjen for kampen mot diskriminering, mot barne- og slavearbeid og for arbeidernes rett til å organisere seg og forhandle.

Verdier og rettigheter

Arbeiderpartiet vil arbeide for internasjonale avtaler som sikrer etiske retningslinjer med kontroll- og sanksjonsmuligheter. Våre internasjonale etiske forpliktelser tar utgangspunkt i standarder som er forankret i FNs konvensjoner.

Land og regioner med store menneskerettighetsutfordringer øker sin innflytelse i verden. Norge må forholde seg til slike stater med fast verdiforankring og en tydelig stemme for menneskerettigheter og demokrati. En stats suverenitet må innebære et ansvar for å beskytte sine borgere mot overgrep. Dersom et land begår alvorlige brudd på dette ansvaret, må det internasjonale samfunnet kunne gripe inn i form av en humanitær intervensjon, etter godkjenning i FNs sikkerhetsråd og i tråd med "Responsibility to protect", vedtatt i av FN i 2005.

En rettferdig verden er en likestilt verden. Arbeiderpartiet mener derfor det er viktig at Norge skal være en forkjemper for likestilling og kvinners rettigheter, både i kontakt med andre land og i internasjonale fora. Arbeiderpartiet mener at kvinners aktive deltakelse i samfunnet skaper utvikling og vekst. Menneskehandel er alvorlig organisert kriminalitet som innebærer grove krenkelser av ofrenes menneskerettigheter. Fattigdom gjør kvinner og barn særlig utsatte for menneskehandlere. Arbeiderpartiet mener Norge skal ta et internasjonalt initiativ for å styrke arbeidet mot menneskehandel. Det er sentralt å bekjempe fattigdom og styrke kvinners og barns rettigheter. Det internasjonale samfunn må ha bedre tiltak som forebygger, avdekker og straffefølger kriminelle handlinger knyttet til menneskehandel.

Krav om etisk ansvarlighet og anstendighet gjelder også for næringsliv og offentlige virksomheter. Investeringer, innovasjon og næringsaktivitet kan bidra til fattigdomsbekjempelse og økonomisk utvikling i utviklingsland. Arbeiderpartiet mener norske bedrifter må ha kunnskap, oppmerksomhet og bevissthet for å opptre ansvarlig og anstendig. Norsk næringsliv må være blant de fremste i å utvise samfunnsansvar, unngå bruk av barnearbeid og legge til grunn beste praksis for sin virksomhet.

Arbeiderpartiet vil:

- at norsk næringsliv må ta samfunnsansvar og respektere OECDs retningslinjer, FNs Global Compact, grunnleggende internasjonale miljø- og våpenkonvensjoner og grunnleggende ILO-konvensjoner, uansett hvor de opererer.
- legge de grunnleggende arbeidstakerrettighetene og miljøstandarder til grunn for vår handels-, investerings- og utviklingspolitikk.
- at Norge må gå foran i arbeidet med etiske retningslinjer for statlig virksomhet, eierskaps- og anbudspolitikk.
- at eventuell bruk av boikott og sanksjoner må skje innenfor rammen av FN.
- ta initiativ til at kampen mot seksuelle overgrep på barn som dokumenteres på Internett blir prioritert i inn- og utland.

- fortsette arbeidet mot bruken av dødsstraff både i krig og fred, samt innsatsen mot all bruk av tortur.
- bruke norske erfaringer til aktivt å fremme likestilling og kvinners rettigheter.
- intensivere kampen mot korrupsjon både nasjonalt og internasjonalt.
- bidra til å styrke den internasjonale innsatsen mot menneskehandel.
- støtte organisasjoner som arbeider for kvinners rettigheter i land hvor kvinner systematisk blir diskriminert.
- støtte menneskerettighetsforsvarere i land der grunnleggende rettigheter krenkes.

En ny klimaavtale

En ny internasjonal klimaavtale er den viktigste forutsetningen for å løse klimaproblemene. Vi trenger et sterkt internasjonalt avtaleverk som omfatter flest mulig land og som bidrar til rettferdig fordeling av utslippsreduksjonene. Arbeiderpartiet bygger sin politikk på at alle skal ha like rettigheter og muligheter – både nasjonalt og globalt. Dette prinsippet må også ligge til grunn for klimapolitikken. Det ikke er moralsk riktig at rike mennesker skal ha rett til å forurense mer enn fattige. Arbeiderpartiet har derfor som langsiktig mål at hvert menneske på jorden tildeles samme rett til å slippe ut CO₂.

Den nye internasjonale klimaavtalen må bidra til en mer rettferdig byrdefordeling mellom rike og fattige land. De landene som har det største historiske ansvaret for klimaproblemet, må ta hoveddelen av ansvaret for å oppnå de nødvendige reduksjonene. Det overordnede målet er å unngå at den globale temperaturøkningen blir større enn 2 grader, noe som kan utløse en selvforsterkende temperaturøkning.

En avtale må ha tallfestede utslippskutt og forpliktelser for flest mulig land, og en rettferdig byrdefordeling basert både på landenes historiske ansvar for klimaproblemet og deres økonomiske muligheter til å bidra. Det er avgjørende at vi får gjennomført store kutt raskt, samtidig som vi må utvikle ny og klimavennlig teknologi som kan gi utslippsreduksjoner på lengre sikt. En ny klimaavtale må sørge for at rike land både reduserer sine egne utslipp og finansierer utslippsreduksjoner i utviklingsland.

Arbeiderpartiet vil videreutvikle mekanismer for finansiering av klimatiltak og utslippsreduksjoner i andre land, og etablere effektive kontrollmekanismer for å sikre at utslippskuttene er reelle. En ny avtale må bidra til at teknologioverføringer fra den rike til den fattige verden blir gjennomførbare. Slik kan fattige land sikres en rettferdig økonomisk vekst de kommende tiår uten større utslipp enn nødvendig.

Skogen er viktig i klimasammenheng fordi den tar opp betydelige mengder CO₂. Gjennom vår klima- og skogsatsning er Norge det viktigste foregangslandet i arbeidet mot økte klimagassutslipp fra avskogning og skogforringelse. Denne innsatsen har bidratt til at en lang rekke utviklingsland begynner å arbeide aktivt på dette området. Gjennom å bidra til tiltak mot avskoging, kan Norge bidra til å utløse store og raske reduksjoner i utslippene av klimagasser til en lav pris. I tillegg til reduserte utslipp av klimagasser, vil dette bidra til økt biologisk mangfold og fattigdomsbekjempelse.

Arbeiderpartiet vil:

- være en pådriver for en ny internasjonalt forpliktende klimaavtale.
- arbeide for at utslipp av klimagasser fra avskogning og skogforringelse i utviklingsland, samt internasjonal skipsfart og luftfart inkluderes i et framtidig globalt klimaregime.

- arbeide for at en framtidig klimaaftale har ordninger som bidrar til tilpasningstiltak og teknologiutvikling, herunder teknologi for karbonfangst og -lagring.
- styrke innsatsen for tiltak mot avskoging i utviklingsland til om lag tre milliarder kroner årlig.
- styrke våre klimamålsettinger ytterligere dersom dette kan bidra til en ny og bedre internasjonal klimaavtale.

Europa og EU

Arbeiderpartiet ønsker å bidra til et fredelig Europa preget av samarbeid og demokrati. Vi ønsker et Europa som går fremst i arbeidet for global rettferdighet og fordeling, med respekt for internasjonale regler. Vi ønsker et Europa som gir innbyggerne arbeid, økt velferd, rettferdig fordeling og en sterk velferdsstat.

Den Europeiske Union (EU) er sentrum for det europeiske samarbeidet. EU er i stadig utvikling, og samarbeidet har utviklet seg betydelig på en rekke politiske områder siden Norge tok stilling til medlemskapsspørsmålet i 1994. Arbeiderpartiet er for EØS-avtalen. Den har vært positiv og viktig for Norge. Gjennom EØS-avtalen og Schengen-avtalen er vi sterkt integrert i EU-samarbeidet. EUs politikk har derved innvirkninger på store deler av norsk samfunnsliv.

Arbeiderpartiet har ikke endret syn på at et EU-medlemskap ville gitt Norge en politisk innflytelse på det europeiske samarbeidet og større mulighet til å ivareta norske interesser enn det EØS-avtalen gir mulighet for. Norge vil være best tjent med å være medlem i et samarbeid som kan skape bedre grunnlag for økt politisk styring og bedre utjevning av velferden i Europa. Tettere samarbeid og integrasjon i Europa er ett av virkemidlene som sikrer et fredelig kontinent. Samtidig skal Arbeiderpartiet være et parti med rom for ulike syn i EU-debatten. En del av partiet mener det er best å stå utenfor EU, og begrunner dette med hensynet til full sysselsetting, muligheten til å føre en sosialdemokratisk politikk i Norge og behovet for internasjonal handlefrihet.

Arbeiderpartiet mener Norge må ha handlefrihet når det gjelder en eventuell medlemskapssøknad i neste stortingsperiode. En forutsetning for en slik ny søknad må være en stabil tilslutning i folket. En eventuell søknad om medlemskap vil være gjenstand for ny landsmøtebehandling i Arbeiderpartiet. Vi mener en ny EU-søknad bør behandles på samme måte som tidligere, og vil respektere resultatet av en folkeavstemning.

Arbeiderpartiet vil:

- føre en aktiv europapolitikk som, uavhengig av norsk medlemskap i EU, tar vare på viktige målsettinger for Europas utvikling og for Norge.
- styrke samarbeidet med EU spesielt innen områder det vi har felles mål og interesser med EUs medlemsland – som miljø, klima og forskning.
- øke vår kontakt og samarbeid med Europaparlamentet.
- støtte utvidelse av EU og bidra til et tettere felles samarbeid med europisk land i øst og sør som ikke er medlemmer av EU.
- bidra til å styrke europeisk samarbeid om arbeidstakernes rettigheter og tiltak mot sosial dumping.
- at Europa i nært samarbeid med FN tar ansvar for å forebygge og håndtere kriser.
- bygge opp økt kunnskap om EU-samarbeidet og EØS-avtalen, og økt bredde i Norges kontakter mot EU og EU-landene. Vi vil stimulere til en løpende Europa-debatt.
- bruke mulighetene som økt regionalt samarbeid og ad-hoc samarbeid innad i EU gir.

I nord

Arbeiderpartiet ser nordområdene som Norges viktigste strategiske satsingsområde i utenrikspolitikken. I disse områdene har vi grunnleggende nasjonale interesser og sikkerhetspolitiske utfordringer. Her står vi også overfor noen av de tydeligste virkningene av klimaendringene. Nordområdene har store petroleumsressurser og noen av verdens rikeste fiskeriressurser. Når nedsmeltingen av isen åpner for nye og kortere internasjonale seilingsleder, venter nye utfordringer og muligheter i området.

Klimaendringene og olje- og gassressursene har skapt betydelig økt oppmerksomhet om nordområdene. Norge må utøve myndighet i nord på en troverdig, konsekvent og forutsigbar måte. Vi må ligge fremst i utvikling og utøvelse av bærekraftig forvaltning av miljøet og naturressursene i området, og må forvalte ressursene som grunnlag for verdiskaping, sysselsetting og bosetting. Da må vi være helt i front internasjonalt når det gjelder å utvikle kunnskap for, om og i nordområdene.

Arbeiderpartiet vil styrke samarbeidet i nord med Russland og med våre nordiske naboer gjennom Barents-samarbeidet og det arktiske samarbeidet. Arbeiderpartiet mener det er viktig å styrke NATO–Russland-samarbeidet og bevare den politiske dialogen med Russland. Vi vil arbeide for lettere grensepassering, større muligheter for arbeidsinnvandring og en økonomisk og industriell samarbeidssone i nord. Regional involvering, folkelig deltakelse og samarbeid over landegrensene i nord skal være en viktig del av nordområdesatsingen. Vi vil utvikle samarbeidet fra folk-til-folk gjennom kulturutveksling, utdanningssamarbeid og samarbeid om næringsutvikling. Vi vil trygge urfolkens livsgrunnlag, næringsaktivitet og kultur i området.

Det nordiske samarbeidet har aldri vært tettere enn nå. Utfordringer i nord som klimaendringer, kriminalitet, migrasjon og ressursforvaltning forsterker behovet for dette samarbeidet. Også på forsvarsområdet kan det være mye å hente på økt samarbeid for våre relativt sett små forsvarssystemer. Norden bør arbeide videre for mer samordning, samøving og felles deltakelse i operasjoner.

I tillegg til den internasjonale dimensjonen, har nordområdepolitikken også en nasjonal dimensjon. Grunnlaget for å hevde norske interesser i disse områdene henger også sammen med bosettingen i nord. En politikk for å opprettholde hovedtrekkene i bosettingsmønsteret er derfor viktig av strategiske grunner, og for å kunne utnytte og utvikle naturressursene i området.

Arbeiderpartiet vil:

- sørge for en konsekvent suverenitetshevdelse i nordområdene, blant annet gjennom Kystvaktens nærvær og flyovervåkning.
- legge til rette for at Norge skal ligge fremst i utvikling av kunnskap om miljø, ressurser og næringsutvikling i nordområdene. En vesentlig del av denne forskningen og kunnskapsutviklingen må skje ved universitet og høgskoler i nord.
- styrke transportforbindelsen mellom den nordlige og sørlige delen av landet, og over grensene mot øst.
- legge fram en helhetlig forvaltningsplan for Barentshavet nord.
- styrke overvåknings- og varslingssystemet for havområdene i nord og beredskapen mot forurensning til sjøs. Samarbeidet med andre arktiske kyststater om dette må styrkes.

- at Norge skal være en pådriver internasjonalt for å rydde opp i miljøproblemene på Kolahalvøya og de øvrige regioner i Nordvest-Russland.
- videreutvikle et strategisk energipartnerskap med Russland.
- legge til rette for nye arbeidsplasser i nord gjennom utnyttelse av de naturgitte fortrinn for fiskerivirksomhet, petroleum, vindkraft, bergverk og reiseliv.
- utvikle det norskrussiske kultursamarbeidet og samarbeidet fra folk-til-folk i Barentsregionen.
- involvere de aktuelle fylkeskommunene og Sametinget i utformingen av nordområdepolitikken.
- øke innsatsen for samarbeid på tvers av grensene som kan sette fokus også på sosiale programmer, likestilling og menneskerettigheter i nordområdepolitikken.

Forsvarsutfordringer

Forsvarets grunnleggende funksjon er å beskytte og ivareta Norges sikkerhet, interesser og verdier. Da må Forsvaret være i stand til å ivareta et bredt spekter av oppgaver. Forsvaret skal bidra til å forsvare Norges suverenitet og territoriale integritet, og til å håndheve våre suverene rettigheter. Forsvaret skal utøve norsk myndighet og bidra til å forebygge og håndtere episoder og sikkerhetspolitiske kriser. En viktig oppgave for Forsvaret må også være å bidra til flernasjonal krisehåndtering og til arbeidet for internasjonal fred og sikkerhet. Forsvaret skal også bidra til å ivareta samfunnssikkerheten, noe som har blitt stadig viktigere med et endret trusselbilde. Dagens sikkerhetsutfordringer påvirker i stor grad de nordiske landene på samme måte. Det nordiske samarbeidet omkring utenriks-, sikkerhets- og forsvarspolitikkk bør derfor forsterkes, særlig på områder som materiellanskaffelser, deltakelse i internasjonale operasjoner, utdanning, overvåking, beredskap og krisehåndtering og arktiske spørsmål.

Forsvaret skal kunne løse oppgaver både hjemme og ute. Særlig må Forsvaret være i stand til å løse de utfordringer Norge kan komme til å stå overfor i nordområdene. Norge må derfor ha et moderne sjø- og luftforsvar for bruk i våre store havområder mot nord. Det er også viktig at Hæren styrkes. Hæren må bygges ytterligere opp, og må på sikt også samordnes i større grad med Heimevernet i retning av et landforsvar.

Arbeiderpartiet er opptatt av at Forsvaret skal være integrert del av det norske samfunnet. Vi ønsker fortsatt allmenn verneplikt, og mener at innretningen på verneplikten og førstegangstjenesten må utvikles for å være best mulig tilpasset Forsvarets, samfunnets og den enkelte vernepliktiges behov.

Forsvaret må gjenspeile det samme mangfoldet som preger resten av samfunnet, enten det gjelder etnisk bakgrunn, likestilling mellom kjønnene eller aldersspredning. Økt mangfold gir ny kompetanse og bredere erfaring, noe som vil gjøre Forsvaret bedre rustet til å møte utfordringene både ute og hjemme. Arbeiderpartiet ønsker å øke kvinneandelen og andelen med etnisk minoritetsbakgrunn i Forsvaret.

Arbeiderpartiet vil:

- styrke Hæren.
- at Forsvaret er til stede i nordområdene med relevante bidrag fra alle forsvarsgrenene.
- innføre sesjonsplikt for begge kjønn, og på bakgrunn av erfaringene med dette vurdere å innføre verneplikt for begge kjønn på sikt.

- sørge for en god økonomistyring i Forsvaret, og en langsiktig balanse mellom Forsvarets oppgaver, struktur og økonomi.
- satse på medarbeiderne og deres kompetanse, og arbeide aktivt med å rekruttere, beholde og videreutvikle kvalifisert personell.
- styrke familiepolitikken i Forsvaret.
- ha et godt samvirke mellom Forsvaret og sivil sektor og sørge for at Forsvaret er en aktiv bidragsyter til den sivile del av samfunnssikkerhetsarbeidet.
- styrke veteranenes rettigheter med vekt på helsemessig og sosial oppfølging, økonomisk sikkerhet og pårørendearbeid.
- at store anskaffelser til Forsvaret skal bidra til økt verdiskaping i Norge gjennom gjenkjøpsavtaler.
- vektlegge flernasjonalt samarbeid i forsvarspolitikken.
- videreutvikle det nordiske forsvarssamarbeidet.
- at siviltjenesten må gjøres mer fredsrelevant og kompetansebyggende.

Flyktninger og innvandring

Det er over 40 millioner flyktninger i verden. En stor del av disse er internt fordrevne. Mennesker på flukt risikerer fengsel, tortur og kanskje død på grunn av sine meninger eller sin stilling i samfunnet. Arbeiderpartiet vil både være med og ta et internasjonalt ansvar for å bekjempe årsakene til at mennesker må flykte, og bidra til å beskytte flyktninger fra ytterligere nedverdiggelse og nød. Flyktninger er ikke rettsløse, og Arbeiderpartiet vil derfor også arbeide for å fremme flyktningers rettigheter.

Norge har et moralsk ansvar for mennesker i nød. Vi bygger vår flyktning- og asylpolitikk på internasjonale rettsprinsipper uttrykt gjennom menneskerettighetserklæringen og flyktningkonvensjonen. Mennesker som har behov for beskyttelse ved at de er tvunget til å forlate sitt eget land, skal få beskyttelse i Norge.

Arbeiderpartiet mener at innvandring til Norge er grunnleggende positivt, og beriker oss både økonomisk og kulturelt. Samtidig kan ikke Norge ta imot alle som ønsker å komme hit. Internasjonalt samarbeid, byrdefordeling og bistand til land i konflikt er derfor viktig. Regulert innvandring er en forutsetning for å lykkes i integreringspolitikken. Arbeiderpartiet vil ha en balansert og kontrollert innvandring, og står for en human, rettferdig og konsekvent flyktning- og asylpolitikk. Anbefalingene fra FNs høykommissær for flyktninger er et viktig grunnlag for norske myndigheters asylpolitikk. De som har fått endelig avslag på sin asylsøknad, har fått saken sin grundig behandlet og plikter å forlate landet. Arbeiderpartiet vil ha en aktiv returpolitikk som bidrar til at flere velger å reise frivillig, men også bruke tvangsmessige returer.

Mottak av kvoteflyktninger er den sikreste og mest rettferdige måten å sikre mennesker varig beskyttelse på. Det er derfor ønskelig at flere land i Europa tar imot kvoteflyktninger for å redusere antallet asylsøkere som risikerer sine liv for å komme inn i Europa. Samarbeid, bedre byrdefordeling og kontroll med asyltilstrømmingen er en viktig forutsetning for å kunne få til en økning i uttak av kvoteflyktninger. Arbeiderpartiet ønsker å prioritere mottak av kvoteflyktninger som skjer i samarbeid med FNs høykommissær for flyktninger. Vår evne til å gjøre dette, påvirkes av hvor mange asylsøkere som kommer til landet. Vårt mål er å øke til minst 1500 kvoteflyktninger. Ambisjonen kan økes dersom situasjonen tilsier det.

Vi har et stort ansvar for å beskytte og å bistå ofre for menneskehandel som befinner seg i Norge. Vi må ha tiltak som forebygger, avdekker og straffefølger kriminelle handlinger

knyttet til menneskehandel. I tillegg må arbeidet for å beskytte og yte bistand til ofre for menneskehandel styrkes.

Arbeiderpartiet er positiv til den nye arbeidskraftinnvandringen som kommer som en følge av EU-utvidelsen. Arbeidsinnvandrere i Norge skal ha samme lønns- og arbeidsvilkår som norske arbeidstakere, og skal informeres om sine rettigheter.

Arbeiderpartiet vil:

- støtte FNs høykommissær for flyktningers arbeid for å sikre og fremme flyktningers rettigheter.
- bidra til en større internasjonal innsats for internt fordrevne flyktninger.
- øke antallet kvoteflyktninger til minst 1500 i året.
- redusere antallet illegale innvandrere gjennom flere returavtaler og flere ressurser til politiet.
- styrke saksbehandlingskapasiteten og redusere saksbehandlingstiden i UDI.
- bedre samarbeidet med kommunene om etablering av asylmottak, og styrke kompetansen i mottakene.
- sørge for at au-pair-ordningen bidrar til kulturutveksling, og ikke bidrar til sosial dumping av arbeidskraft.
- at enslige mindreårige asylsøkere skal få et omsorgstilbud gjennom barnevernet som gir trygghet og stabilitet for det enkelte barn mens de er i Norge.
- legge til rette for økt arbeidsinnvandring.
- satse på økt rekruttering av hjelpeverger som skal bistå enslige mindreårige asylsøkere.
- åpne for noe større midlertidig arbeidsinnvandring av ufaglært arbeidskraft fra utviklingsland innenfor rammen av bistandsprosjekter i enkelte land.
- at det etableres internasjonale standarder for å motvirke aktiv rekruttering av arbeidstakere med høyere utdanning og kvalifikasjoner som utviklingsland har stor mangel på. Slik regulering skal ikke begrense disse arbeidstakernes rett til å søke arbeid i andre land.
- vurdere å opprette et eget nasjonalt identitetssenter.
- at det psykiske helsetilbudet i tilknytning til asylmottakene styrkes.
- arbeide for å skjerme barnefamilier og enslige kvinner på asylmottak.